

Anna Nierychlewska*

Wyniki badań archeologicznych na stanowisku nr 14 w Dąbrówce, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie

Abstract

Nierychlewska, A. 2014. The results of archaeological field surveys on site no. 14 in Dąbrówka, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. *Raport 9, 345-382*

Site 14 in Dąbrówka, on the motorway A-1 (Kowal interchange). Field survey covered a total area of 113,6 ares with 140 archaeological features discovered – such as a pottery workshop, pottery kiln, hearths, utility buildings, granaries, storage pits, dated back to late Middle Ages. Also 14 306 artifacts were obtained (pottery, metal, animal bones). The set was dominated by late medieval materials from the 14th – 1 half 15th century.

Keywords: Late Middle Ages, production settlement, pottery workshop, pottery kiln, late medieval pottery, Modern period pottery.

■ INFORMACJE WSTĘPNE

Stanowisko 14 w Dąbrówce (AZP 51-49/73), gm. Kowal, powiat włocławski, woj. kujawsko-pomorskie usytuowane jest w granicach wsi Dąbrówka leżącej około 5 km na południe od centrum Kowala. Obecnie przebiega tam trasa autostrady A1 (węzeł Kowal) (Ryc. 1). Pod względem geograficznym stanowisko znajduje się w południowo-wschodniej części Pojezierza Kujawskiego, mezoregionu fizycznogeograficznego należącego do Pojezierza Wielkopolskiego.

Badania na obszarze obejmującym łącznie 113,64 arów przeprowadziła w 2 etapach (w I etapie odsłonięto 23,14 arów, natomiast w II etapie – 90,50 arów) w okresie od marca do czerwca 2011 roku firma archeologiczna „KANOPA” Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska mgr Bartłomiej Gwóźdź na zlecenie głównego wykonawcy prac budowlanych firmy SRB Polska Sp. z o.o. Prace sfinansowała Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Oddział w Łodzi, występująca jako inwestor. Badaniami kierowali mgr Monika Pajor (etap I) i mgr Artur Posiło (etap II).

Eksploracje terenowe prowadzono metodami typowymi dla ratowniczych badań na tzw. inwestycjach

liniowych. Wytypowany do badań obszar stanowiska podzielono na oznaczone literami A, B i C odcinki o powierzchni 1 ha. W obrębie każdego z hektarowych odcinków wydzielono następnie mniejsze jednostki odpowiadające powierzchni 1 ara, którym nadano numerację ciągłą, od 1 do 100. Z kolei w ramach arów wytyczono jeszcze mniejsze jednostki – ćwiartki arowe opisywane literami od A do D. Rejestrowane obiekty archeologiczne oraz materiał ruchomy pozyskiwany w trakcie badań lokalizowano w ramach tych ćwiartek.

W trakcie prowadzenia prac zrezygnowano z eksploatacji północno-wschodniej części obszaru preliminowanego wstępnie do badań, gdyż stwierdzono tam znaczną dewastację gruntu. Podobnie, z prac wykopaliskowych wyłączono teren przeznaczony pod budynek Stacji Poboru Opłat, obejmując go jedynie nadzorem archeologicznym. W trakcie nadzoru ustalono, iż obszar ten wolny był od nawarstwień kulturowych.

Łącznie na stanowisku odsłonięto 158 obiektów nieruchomych, z których 18 (obiekty: 5, 14, 16, 23, 31, 42, 56, 61, 62, 63, 72, 85, 97, 102, 107, 111, 142 i 147) uznano za pochodzenia nieantropogenicznego i skreślono z wykazu obiektów. Przeważająca większość obiektów

* e-mail: ankan@op.pl

Ryc. 1. Dąbrowka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Lokalizacja stanowiska

Fig. 1. Dąbrowka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Location of the site

koncentrowała się w centralnej i wschodniej części stanowiska, wykazując kontynuację w kierunku południowym. Ponadto w zachodniej, najniższej położonej części stanowiska wyeksplorowano warstwę akumulacyjną (dawne zastoisko wodne), o miąższości dochodzącej do 95 cm, zalegającą na powierzchni około 4 arów, zawierającą pojedynczy fragment naczynia kultury łużyckiej.

Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy objął łącznie 14 306 zabytków, z których przeważająca część pochodziła z wypełnisk obiektów, natomiast zaledwie 73 fragmenty naczyń ceramicznych oraz 18 ułamków kości zwierzęcych znalezionych zostało w warstwie z podczyszczania humusu (Nierychlewska, Wyszogrodzka 2011).

■ OBIEKTY ARCHEOLOGICZNE

Obiekty pochodzenia antropogenicznego były w przeważającej mierze dobrze zachowane. Łączyć je należy z trzema horyzontami czasowymi: pradziejami – kulturą łużycką (4 obiekty), późnym średniowieczem (78 obiektów) i okresem nowożytnym (7 obiektów). Oprócz jam datowanych zabytkami, zarejestrowano również 51 obiektów o chronologii nieokreślonej (Ryc. 2).

Kulturę łużycką reprezentowały zaledwie 4 obiekty (94, 95, 96 i 150), wśród których odnotowano jedynie płytko zagłębione jamy i jamy postłupowe.

Najliczniej na stanowisku rejestrowane były obiekty późnośredniowieczne. Wyróżniono ich bowiem 78. W wyniku dalszych analiz podzielono je na 9 grup funkcjonalnych (Ryc. 3).

Do grupy budynków ziemnych zaliczono trzy obiekty (8, 38 i 79), charakteryzujące się znacznym rozmiarem i wyraźnie zagłębionym wypełniskiem.

Powierzchnia użytkowa każdego z nich została obliczona na podstawie wymiarów w części przydennej jamy, w miejscu zauważalnego wypłaszczenia (Tabela 1).

Najciekawszy był obiekt nr 79 (Ryc. 4-7), zinterpretowany jako relikty warsztatu garncarza. Budynek ten posiadał regularny, prostokątny zarys o wymiarach 510 × 530 cm. Od strony południowo-zachodniej przylegał do niego niewielki przedsionek o wymiarach 140 × 170 cm. Zagłębienie w poziomym gruncie sięgało 128 cm. Z konstrukcją części naziemnej można wiązać słabo widoczne w profilu ściany zachodniej relikty jam postłupowych w narożnikach budynku. Można przypuszczać, że w pozostałych narożnikach również umieszczone były słupy. Obserwacje te mogą wskazywać iż budynek wzniesiony został w konstrukcji ramowej, popularnie występującej w budownictwie późnego średniowiecza (Barnycz-Gupieniec 2000, 141). Konstrukcją tą zastosowano także w chacie garncarza z Elbląga (Marcinkowski 2003, 205). Zagłębiona część budynku, jak wykazały analizy archeobotaniczne obłożona została dębowymi deskami (Sady 2011, aneks 2), których ślady widoczne są na krawędziach jamy, tuż przy jej spągu. Ślady wyłożenia materiałem organicznym odnotowano także na poziomie podłogi, ułożonej w całym budynku. Przykrywała ona centralnie wkopaną piwniczkę, zagłębioną na około 60 cm. Wykładanie dranicami lub deskami podłóg i ścian zagłębionych części budynków notowano zarówno na stanowiskach wczesnośredniowiecznych, jak i późnośredniowiecznych np. w podpiwniczeniu budynku na grodzisku w Pniu, gm. Dąbrowa Chełmińska (Janowski, Drozd 2005, 148), czy piwnicy w Kaliszu (Szenicowa 1961, 62; ryc. 8). Zwyczaj wykładania deskami ścian piwnic w budynkach mieszkalnych oraz piwnic wolnostojących przetrwał do czasów współczesnych (Burszta, Wróblewski 1964, 100).

W północnej części chaty zarejestrowano regularną nieckę wypełnioną gliną. Zagłębienie posiadało wyściółkę w formie organicznej. Odciski na polepie wskazują najprawdopodobniej na użycie kory i trocin. Zabiegi poczynione w celu zgromadzenia materiału w jednym miejscu, wyraźnie wskazują na dbałość o niego, umożliwiając także łatwy dostęp do surowca. Glina złożona w budynku, mogła się więc wiązać z rzemiosłem garncarskim, dla którego priorytetem była jakość materiału (Marcinkowski 2003, 216-217). Spoczywający na dnie piwniczki wypłaszczony kamień (62 × 44 cm), pierwotnie umiejscowiony zapewne na poziomie podłogi mógł służyć jako stolnica do porcjowania gliny. Dodatkowo można byłoby go wykorzystywać do rozcierania np. domieszki. Wskazywałyby na to odkryte w jamie rozcieracze kamienne.

Ryc. 2. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Plan zbiorczy obiektów archeologicznych, uwzględniający ich chronologię (rys. I. Wyszogrodzka)

Fig. 2. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Collective plan of archaeological features, taking into account their chronology (Fig. 1. Wyszogrodzka)

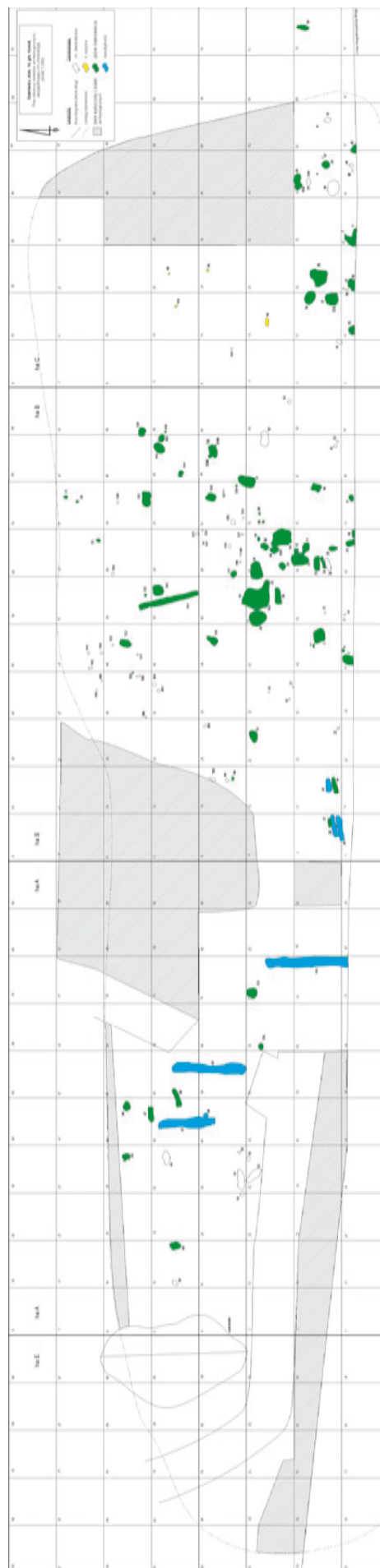
W budynku odnotowano także obecność niewielkiego pieca, o średnicy 75 cm (obiekt 79A), położonego w południowo-zachodnim narożniku, około 10 cm od ścian budynku, naprzeciwko wejścia do chaty. Taki sposób lokalizacji pieca był charakterystyczny przede wszystkim dla wczesnośredniowiecznych budowli półziemiankowych (Zoll-Adamikowa 1997, 163). Ze względu na swoją wielkość, piec mógł służyć jako urządzenie kuchenne-grzewcze, do przygotowywania posiłków, nagrzewania wnętrza i suszenia wyrobów ceramicznych. Analogicznym przykładem lokalizacji i funkcji pieca gospodarczego w budynku jest wzmiankowany wcześniej dom garncarza z Elbląga (Marcinkowski 2003, 199, 205).

Nie zarejestrowano żadnych danych informujących o budowie dachu budynku. Przypuszczalnie był on dwuspadowy o konstrukcji na sochę i ślepię, ślegowej, lub krokwiowej, popularnie stosowanych w średniowiecznych chatach (Barnycz-Gupieniec 1984, 28-30, 77).

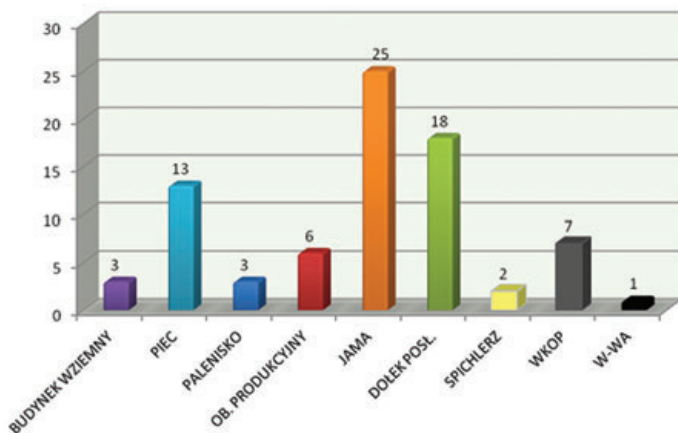
Pozostałe dwa obiekty (8 i 38) posiadają zbliżone wymiary oraz kształt. Oba zorientowane były na linii północ-południe, przy czym wejście (po wyciętych w glinie stopniach) do obiektu 8 (Ryc. 8) usytuowane było od strony zachodniej, a do obiektu 38 od południowej. O częściach naziemnych tychże budynków niewiele wiadomo. Przypuszczać należy, że posiadały lekką konstrukcję (np. plecionkową, szalasową). Możliwe jest również, że pierwotna konstrukcja ścian była bardziej trwała a brak jej relikwów wynika z faktu, iż została rozebrana (Szymański 2000, 364). W wypełnisku obiektów natrafiono na liczne przedmioty metalowe (w większości żelazne noże) i fragmenty naczyń ceramicznych. Obiekty te pełniły zapewne funkcje magazynowe, służąc jako piwniczki.

Analogiczne obiekty gospodarcze rejestrowane były często w obrębie osad średniowiecznych (Chudziak 1989, 85-95; Chmielowska, Góra 2009, 155; Dulnicz 2001, 120-123; Marchelak, Tyszler 2011, 163-167; Bienias *et al.* 2008, 79, 247, 406-407, 510). Warto zaznaczyć, że częściowo zagłębione budynki gospodarcze notowano, obok naziemnych, również w czasach współczesnych (Moszyński 1929, 462-463, ryc. 420; Burszta, Wróblewski 1964, 97-101).

Do grupy związanej z zaawansowaną obróbką termiczną zaliczono 13 obiektów (3, 7, 11 i 32, 65, 78, 79A,

Ryc. 3. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Podział późnośredniowiecznych obiektów archeologicznych na grupy funkcjonalne.

Fig. 3. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. The division of late medieval archaeological features into functional groups.

80, 83, 84, 113, 143, 144), podzielonych pod względem konstrukcji na trzy kategorie: piece z jamą przypieczową, duże piece i małe piece.

Wspólnymi cechami pierwszej kategorii pieców (obiekty: 7, 11 i 32, 80, 84) było: posiadanie jamy przypieczowej, brak konstrukcji kamiennej oraz horyzontalne uwarstwienie komory piecowej (Tabela 2).

Jama przypieczowa, nieco płytsza od komory piecowej, znajdowała się zawsze w bezpośrednim jej sąsiedztwie, od strony północnej (obiekty: 7, 84) lub zachodniej (obiekty: 11 i 32, 80). Ułatwiała ona przede wszystkim umieszczenie wsadu w komorze pieca i wyjęcie go po obróbce termicznej. Służyła także do dorzucania paliwa i wybierania popiołu pozostałego po wypale (Marcinkowski 2003, 213). W wypełniskach pieców zalegały warstwy spalenizny lub węgla drzewnych przemieszanych z próchnicą.

Na szczególną uwagę zasługuje piec – obiekt 80 (Ryc. 9), umiejscowiony w pobliżu budynku (obiekt 79), czyli domniemanego warsztatu garncarskiego,

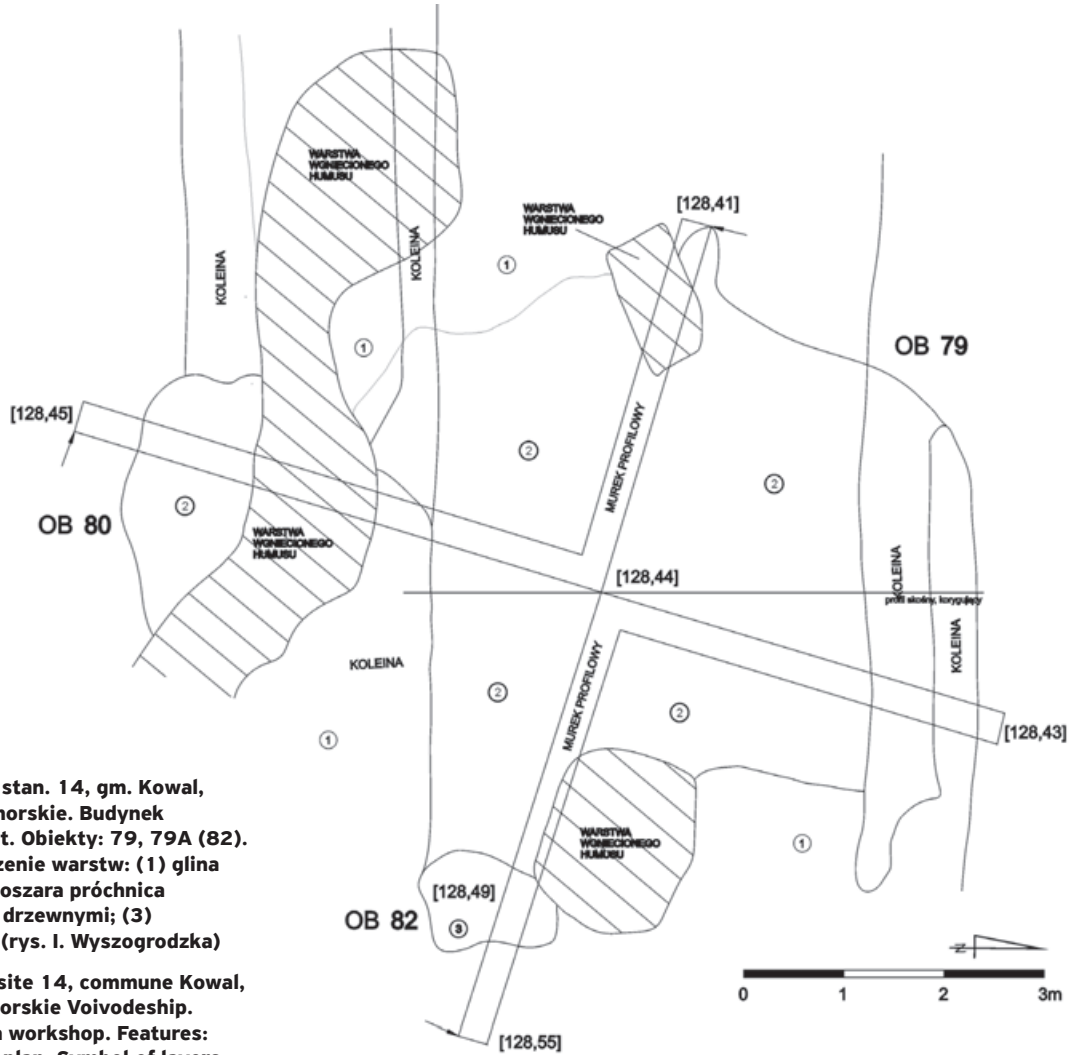
charakteryzujący się wydłużonym, ósemkowanym kształtem. Wlot do pieca i jama przypieczowa znajdowały się na krótszym boku, od strony zachodniej. Podobny w kształcie piec, przy czym posiadający 2 jamy przypieczowe odkryto przy chacie garncarza w Elblągu (Marcinkowski 2003, 205). Dwie jamy przypieczowe wskazują na konstrukcję z poziomym ciągiem ognia. Ponieważ w przypadku analizowanego obiektu nie zaobserwowano dodatkowych jam, działanie tutejszego pieca związane było zapewne z pionowym ciągiem ognia (Kwapieniowa, Wałowy 1969, 209-214). Komora pieca była głęboko wkopana w ziemię. Taki zabieg miał na celu osiągnięcie jak największej szczelności konstrukcji, niezbędnej dla uzyskania wewnątrz atmosfery redukcyjnej (Reinfuss 1955, 28). Dodatkową czynnością gwarantującą nieprzepuszczalność pieca było zewnętrzne obsypanie ziemią jego kopuły (Moszyński 1929, 350, ryc. 325; Reinfuss 1955, 28). Piece garncarskie o pionowym ciągu ognia znane są także z lokalnych źródeł etnograficznych z Lubienia Kujawskiego oraz Kowala (Reinfuss 1960, 330, 336).

Do kategorii dużych pieców zaliczono 4 obiekty (3, 78, 113, 143) i związaną z jednym z nich warstwę (obiekt 4) (Tabela 3). Podstawowym kryterium wyodrębnienia podgrupy była wielkość komory piecowej. Wymienione powyżej piece nie posiadały konstrukcji kamiennej a komora paleniskowa wkopana była bezpośrednio w gliniaste, calcowe podłoże. Nie zaobserwowano również przylegających do nich jam przypieczowych. We wszystkich obiektach zarejestrowano warstwę przepalanej polepy oraz ślady działania ognia w postaci spalenizny lub węgla drzewnych przemieszanych z próchnicą. Po części naziemnej obiektów pozostały grube warstwy przepalanej polepy widoczne wyraźnie w obiektach: 78 i 113. W pozostałych dwóch nie zaobserwowano resztek konstrukcji stropowych. Być może w przypadku pieca (obiekt 3) została ona zdeponowana po stronie północnej, tworząc warstwę oznaczoną jako obiekt 4.

nr ob.	lokalizacja	funkcja	wymiary [cm]	kształt rzutu poziomego	kształt przekroju pionowego	pow. [m ²]	chronol.
8	B62b	piwniczka	350×200×70	prostokątny	nieckowaty, wydłużony	6	PŚ
38	C22a/b	piwniczka	368×200×83	prostokątny	nieckowaty, schodkowy	3,4	PŚ
79	B53	warsztat	610×564×128	prostokątny z aneksem	nieckowaty, schodkowy	27 + 2,3 (aneks)	PŚ

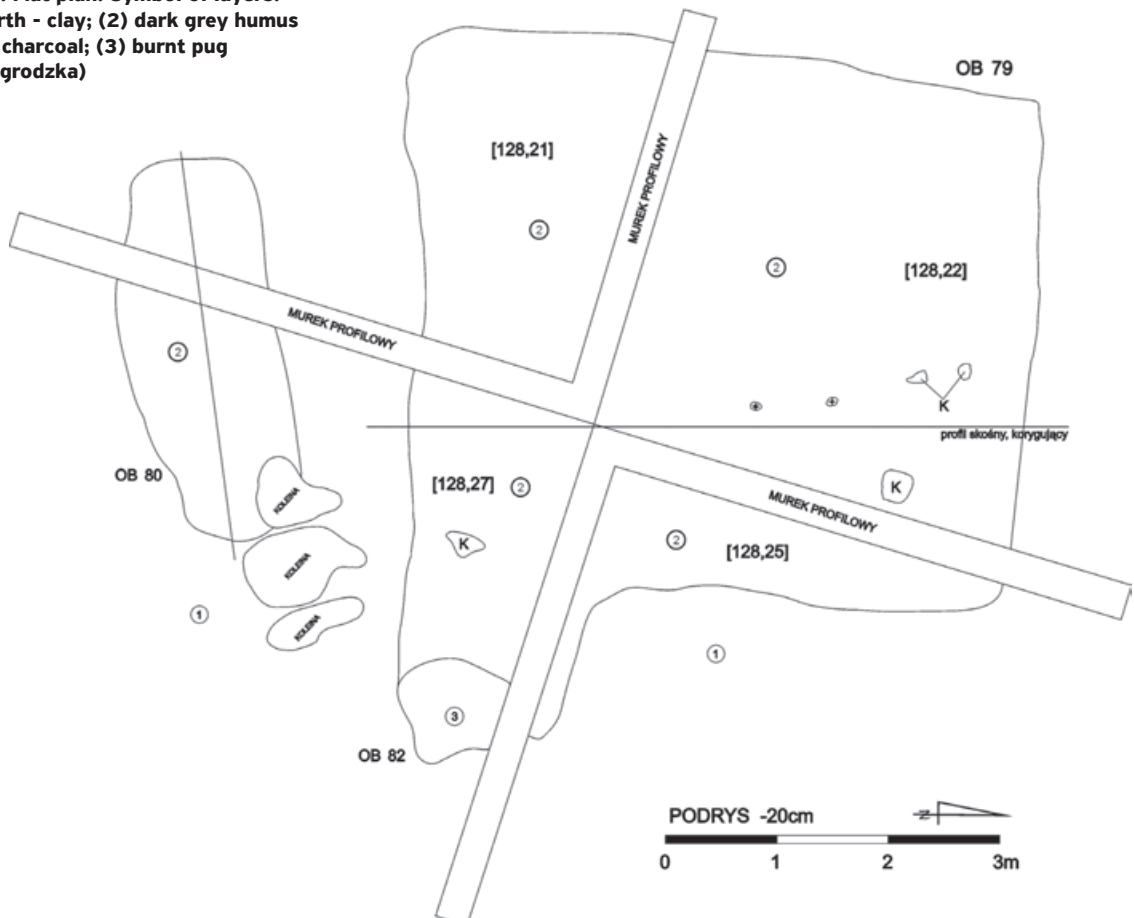
Tabela 1. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Charakterystyka późnośredniowiecznych relikwów budynków ziemnych

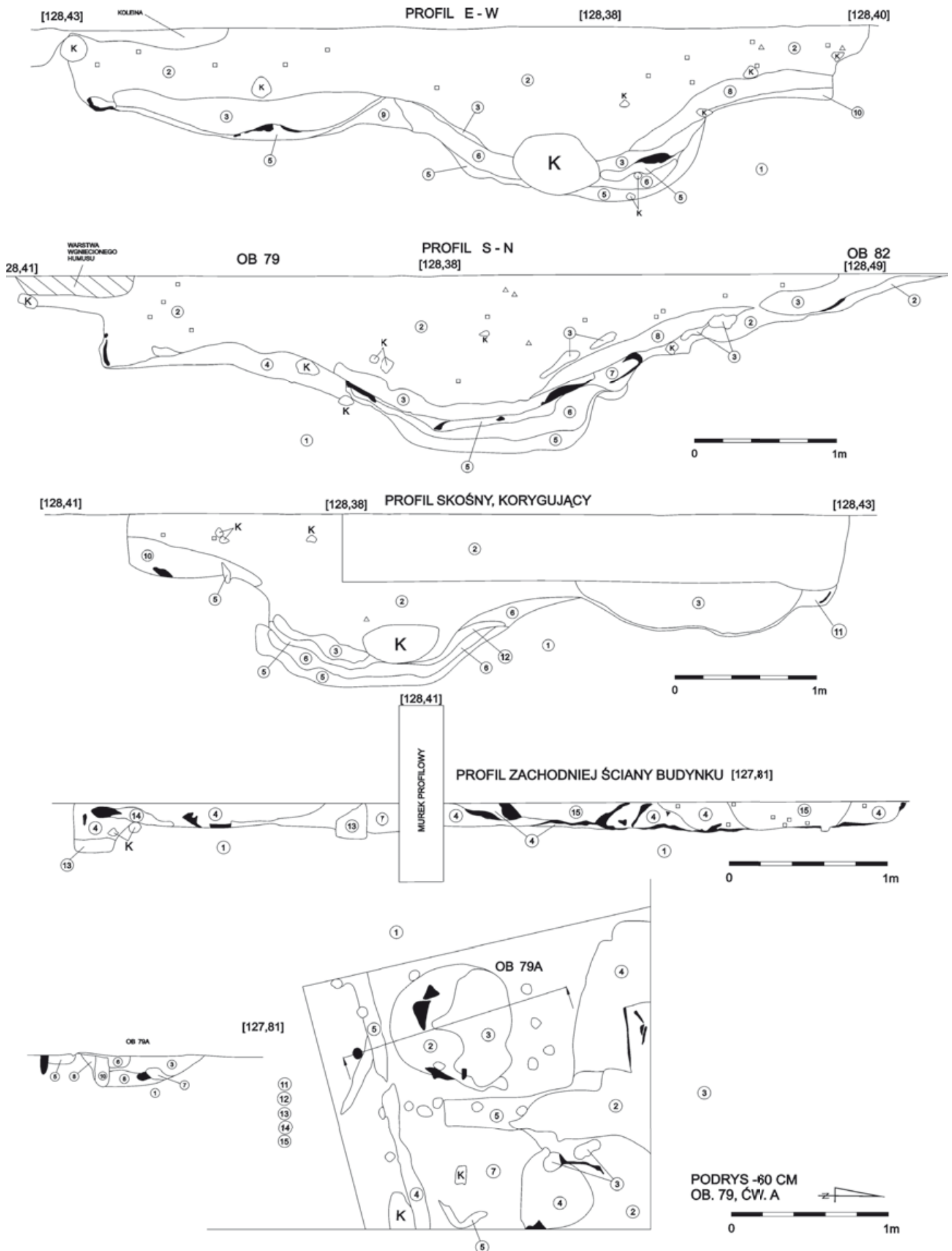
Table 1. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. The characteristics of late medieval relics of ground buildings

Ryc. 4. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Budynek ziemny - warsztat. Obiekty: 79, 79A (82). Plan płaski. Oznaczenie warstw: (1) glina calcowa; (2) ciemnoszara próchnica z polepą i węglami drzewnymi; (3) przepalona polepa (rys. I. Wyszogrodzka)

Fig. 4. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Ground building - a workshop. Objects: 79, 79A (82). Flat plan. Symbol of layers: (1) sterile earth - clay; (2) dark grey humus with pug and charcoal; (3) burnt pug (Fig. I. Wyszogrodzka)

Piec 78 (Ryc. 10) posiadał w swym wypełniku ciekawą układ bardzo cienkich warstewek spalenizny. Mogą one świadczyć o niedokładnym oczyszczeniu komory przed następnym wypałem. Dodatkowo w części północnej jamy zaobserwowano warstwę wypływającą się ku górze, która mogła być śladem po kanale wentylacyjnym. W wypełniku komory pieca, tuż pod warstwą przepalanej polepy (zawalona kopuła), znajdowały się duże fragmenty garnków, wskazujące, że piec ten mógł służyć do wypału naczyń.

Duże, wielowarstwowe piece odkryte zostały na osadzie w Juszkowie-Rusocinie, stan. 28, gm. Pruszcz Gdański (Tabaka 2011, 202). Najprawdopodobniej służyły do wypału naczyń ceramicznych.

Podobnie jak w przypadku omówionych powyżej kategorii również małe piece (obiekty: 65, 79A, 83, 144) nie posiadały żadnych konstrukcji kamiennych, a w ich wypełnikach o horyzontalnie ułożonych warstwach notowano ślady spalenizny i węgla drzewnych przemieszanych z próchnicą (Tabela 4). W stropie wypełnika dwóch pieców (obiekty: 65, 83) zarejestrowano grubą warstwę przepalanej polepy, pochodzącej prawdopodobnie z zawalonej kopuły. Małe piece o zbliżonej konstrukcji do omawianych, zarejestrowano na stanowisku 14 w Płochocinku, gm. Warlubie (Bienias *et al.* 2008, 79, 122-124; ryc. 37, 39).

Ustalenie funkcji odkrytych obiektów nastręcza wiele trudności. Sam kształt czy uwarstwienie wypełnika nie pozwala na bezsporne stwierdzenie, w jakim celu pierwotnie piec był używany. Znaczna ilość materiału zabytkowego odnaleziona w komorach, związana jest raczej z późniejszym procesem zasypywania jamy

Ryc. 5. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Budynek ziemny - warsztat. Obiekty: 79, 79A (82). Przekroje. Warstwy wypełnika: (1) glina calcowa; (2) ciemnoszara próchnica z polepą i węglami drzewnymi; (3) przepalona polepa; (4) ciemnoszara próchnica przemieszana z gliną i piaskiem w układzie horyzontalnym; (5) ciemnoszara próchnica; (6) piasek z gliną przemieszany z próchnicą; (7) glina z próchnicą; (8) brunatnoszara próchnica z gliną; (9) glina z piaskiem; (10) brunatnoszara próchnica z dużą ilością węgla drzewnych; (11) spalenizna z próchnicą; (2) szary piasek z węglami drzewnymi; (13) brunatnoszara próchnica; (14) ciemnoszara próchnica z węglami drzewnymi; (15) piasek przemieszany z próchnicą (rys. 1. Wyszogrodzka)

Fig. 5. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Ground building - a workshop. Features: 79, 79A (82). Sections. Layers of the fill: (1) sterile earth - clay; (2) dark grey humus with pug and charcoal; (3) burnt pug; (4) dark grey humus mixed with clay and sand in the horizontal system; (5) dark grey humus; (6) sand with clay mixed with humus; (7) clay with humus; (8) brown-grey humus with clay; (9) clay with sand; (10) brown-grey humus with large quantities of charcoal; (11) burn with humus; (2) grey sand with charcoal; (13) brown-grey humus; (14) dark grey humus with charcoal; (15) sand mixed with humus (Fig. 1. Wyszogrodzka)

(wyjątek stanowią obiekty: 78 i 80). Brak zabytków świadczących o wytopie metali czy szkła, jednoznacznie dyskwalifikuje prowadzenie tego rodzaju produkcji na badanej części osady. Wykluczenie większości gałęzi produkcyjnych, z powodu braku zmagazynowanego surowca czy resztek poprodukcyjnych takich jak żużel, prowadzi do potwierdzenia obserwacji poczynionych przez Krystynę Przewoźną. Założyła ona bowiem, iż złożona konstrukcja dużych pieców, nieposiadających dodatkowego dostępu do jamy oraz brak grubej warstwy spalenizny, może się wiązać z wypałem wapna (Przewoźna 1971, 191).

Kolejną grupę związaną z obróbką termiczną, tym razem na potrzeby gospodarcze, stanowiły paleniska (obiekty: 60, 66, 115) (Tabela 5). Cechą wspólną wszystkich palenisk była wyraźna warstwa spalenizny i niekolewata, płytko zagłębiona jama paleniskowa. Spalenizna zalegała w części środkowej wypełnika, tworząc półkolistą warstwę. W każdym z zasypisk natrafiono na większe fragmenty polepy, świadczące być może o częściowym wykładaniu jamy gliną w miejsce stosowania konstrukcji kamiennej.

Paleniska były rzadko rejestrowane na stanowiskach późnośredniowiecznych i nowożytnych, na których sporadycznie występowały na otwartej przestrzeni (Krause, Rogosz 1988, 325). Zbliżone konstrukcje palenisk odkryto w Bogusławicach stan. 7, pow. Piotrków Trybunalski (Chmielowska, Góra 2009, 154-155; tabl. XV, XIX) oraz na osadzie w Płochocinku, stan. 14, gm. Warlubie (Bienias *et al.* 2008, 79, 145; ryc. 60).

Do kolejnej grupy obiektów, związanych z produkcją, zakwalifikowano 6 jam (obiekty: 1, 45, 74, 81, 137, 139) (Tabela 6). Najciekawszym z nich okazała się jama (obiekt 137), mająca kształt dwóch niecek, z której jedna zagłębiona była aż na 138 cm. Głębsza niecka w dolnej części zabarwiona była na ciemno, co wskazywałoby na jej wyłożenie materiałem organicznym. Obiekt ten można interpretować jako wędzarnię. Podobną składającą się z jednej, głębokiej jamy zarejestrowano na stanowisku 14 w Płochocinku, gm. Warlubie (Bienias *et al.* 2008, 80, 165; ryc. 80). Tego typu jamy używane były także przez mieszkańców osady podgrodowej na stanowisku 2 w Kałdusie, gm. Chełmno (Weinkauff 2005, 123-124).

W części spągowej jam (obiektów: 74 i 139) znajdowała się wąska smuga próchnicy przemieszana ze spalenizną lub z węglami drzewnymi, świadcząca zapewne o wyłożeniu dna organicznym materiałem, który rozkładając się lub paląc pozostawił właśnie takie ślady (Szymański 1967, 229). Jamy takie, wyłożone materiałem organicznym np. słomą, mogły służyć jako magazynowe. Natomiast w spągach obiektów 1 i 81 zarejestrowano

Ryc. 6. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Budynek wziemny – warsztat. Obiekt 79 (fot. I. Wyszogrodzka)

Fig. 6. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Ground building – a workshop. Feature 79 (Photo I. Wyszogrodzka)

Ryc. 7. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Budynek wziemny – warsztat. Obiekt 79A (piec) (fot. I. Wyszogrodzka)

Fig. 7. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Ground building – a workshop. Feature 79A (oven) (Photo I. Wyszogrodzka)

przepaloną glinę z dużymi bryłkami polepy, mogącą stanowić ślady obłożenia dna i ścian jam gliną.

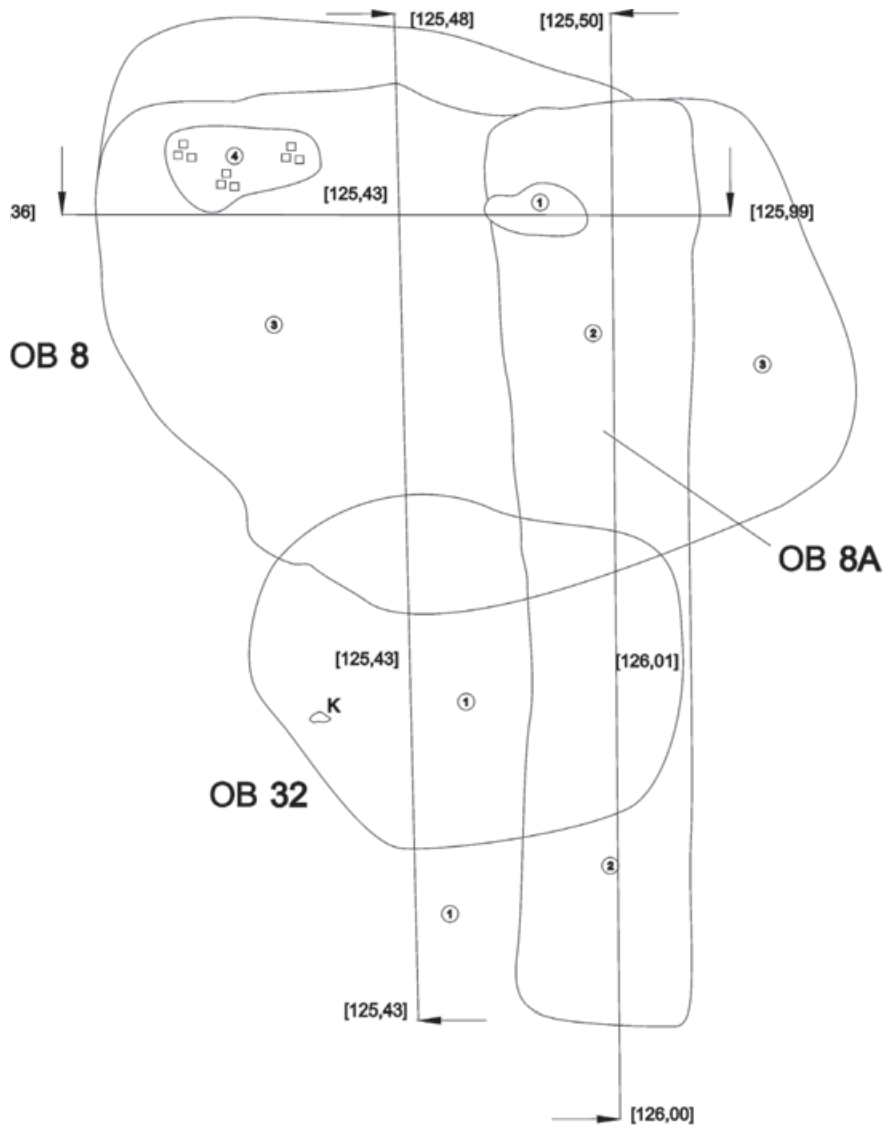
Najliczniejszą ze wszystkich grupę stanowiły jamy do których zakwalifikowano 25 obiektów. W przypadku zaledwie 7 można było ustalić ich funkcję pierwotną jako magazynową.

Do kategorii jam magazynowych (obiekty: 9, 10, 44, 87, 117, 128, 132) (Tabela 7) zaliczono jamy zasobowe charakteryzujące się workowatym lub trapezowatym, odwróconym kształtem profilu jamy (obiekty: 9, 10, 117, 128 – Ryc. 11). Ze źródeł etnograficznych znane są lejkowate i gruszkowate jamy służące jako magazynki zbożowe (Moszyński 1929, 228-229, ryc. 199, 200). Ze

stanowiska 14 w Płochocinku, gm. Warlubie znanych jest kilka podobnych jam zasobowych (Bienias *et al.* 2008, 80, 117, ryc. 32). Jamy na zboże występowały także na osadzie podgrodowej w Kałdusie, stan. 2, gm. Chełmno (Weinkauff 2005, 123).

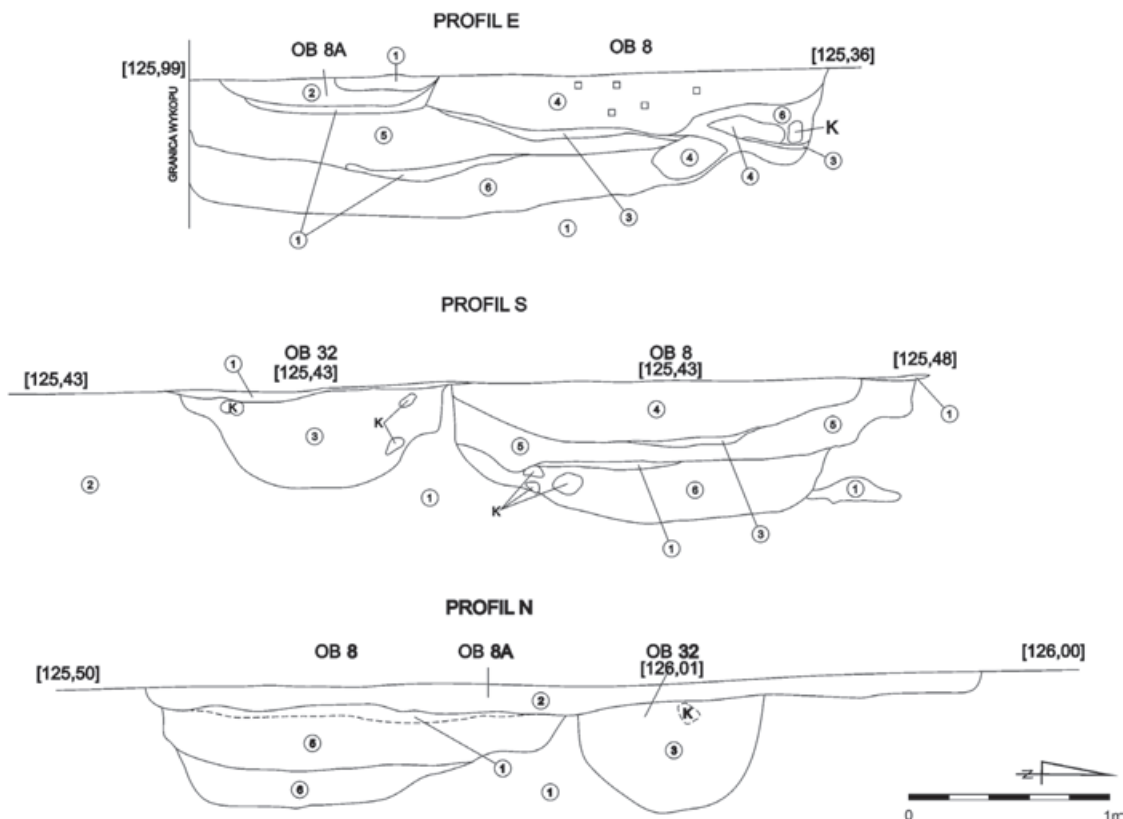
W sąsiedztwie jamy (obiekt 44) zarejestrowano jamę posłupową (obiekt 44A). W jej spągu odnotowano zaleganie ciemnobrunatnej próchnicy, mogącej wskazywać na organiczne wymoszczenie dna. W bliskim sąsiedztwie obydwu obiektów zlokalizowano także dwie mniejsze jamy (obiekty: 29, 29A), związane być może z obiektem 44A i stanowiące reliktury konstrukcji zadaszającej jamę (obiekt 44).

Ryc. 8. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Budynek wziemny – piwniczka. Obiekt 8. Warstwy wypełniska: (1) glina calcowa; (2) brunatnoszara próchnica; (3) ciemnoszara próchnica; (4) brunatnoszara próchnica z gliną; (5) brunatnoszara próchnica przemieszana z gliną i piaskiem w układzie horyzontalnym, z drobną polepą i węglami drzewnymi; (6) brunatnoszara próchnica przemieszana z gliną i piaskiem w układzie horyzontalnym; (7) glina z piaskiem (rys. I. Wyszogrodzka)

Fig. 8. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Ground building – cellar. Structure 8. Layers of the fill: (1) sterile earth – clay; (2) brown-grey humus; (3) dark grey humus; (4) brown-grey humus with clay; (5) brown-grey humus mixed with clay and sand in the horizontal system, with fine pug and charcoal; (6) brown-grey humus mixed with clay and sand in the horizontal system; (7) clay with sand (Fig. I. Wyszogrodzka)

nr ob.	lokalizacja	funkcja	wymiary [cm]	kształt rzutu poziomego	kształt przekroju pionowego	chronol.
7	B41b	piec z jamą przypieczową	232×207×96/94	owalny	trapezowaty, odwrócony / nieckowaty	PŚ
11 32	B62d B62b	piec (ob.11) z jamą przypieczową (ob.32)	198×160×68 210×130×64	trójkątny owalny	nieckowaty, schodkowy	PŚ
80	B53a/c	piec z jamą przypieczową	344×132×104/80	ósemkowaty, wydłużony	nieckowaty	PŚ
84	B63c	piec z jamą przypieczową	380×342×120/102	prostokątny	nieckowaty, schodkowy	PŚ

Tabela 2. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Charakterystyka późnośredniowiecznych relikwów pieców z jamą przypieczową

Table 2. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. The characteristics of late medieval relics of kilns with a pits

Podobnie wygląda sytuacja w wypadku obiektu 87, który składał się z dwóch jam – północnej i południowej oraz dwóch dołków posłupowych, zlokalizowanych na styku jam, po wschodniej i zachodniej stronie. Jamy po słupach mogły świadczyć o istnieniu w przeszłości zadania. Obiekt ten mógł też stanowić relikw wiaty, opartej wyłącznie na dwóch słupach. Takie rozwiązanie konstrukcyjne, odkryto na osadzie w Juszkowie-Rusocinie stan 28, pow. Pruszcz Gdański (Tabaka 2011, 202).

Poza magazynowymi wyróżniono 18 jam (obiekty: 2, 15, 18, 28, 36, 37, 37A, 40 i 41, 44A, 50, 86, 86A, 90, 116, 130, 130A, 145, 146), których funkcji pierwotnej nie udało się ustalić. Miały one najczęściej owalny lub nieregularny kształt i nieckowaty w profilu przekrój. Ich wymiary były zróżnicowane i wynosiły od 368 × 208 cm, do 80 × 80 cm, poziom zagłębienia sięgał od 12 do 80 cm. Na stanowisku odkryto także 18 jam posłupowych. Nie tworzyły one zwartych układów przestrzennych, kilka z nich znajdowało się w pobliżu większych obiektów i mogło stanowić relikw konstrukcji zadających.

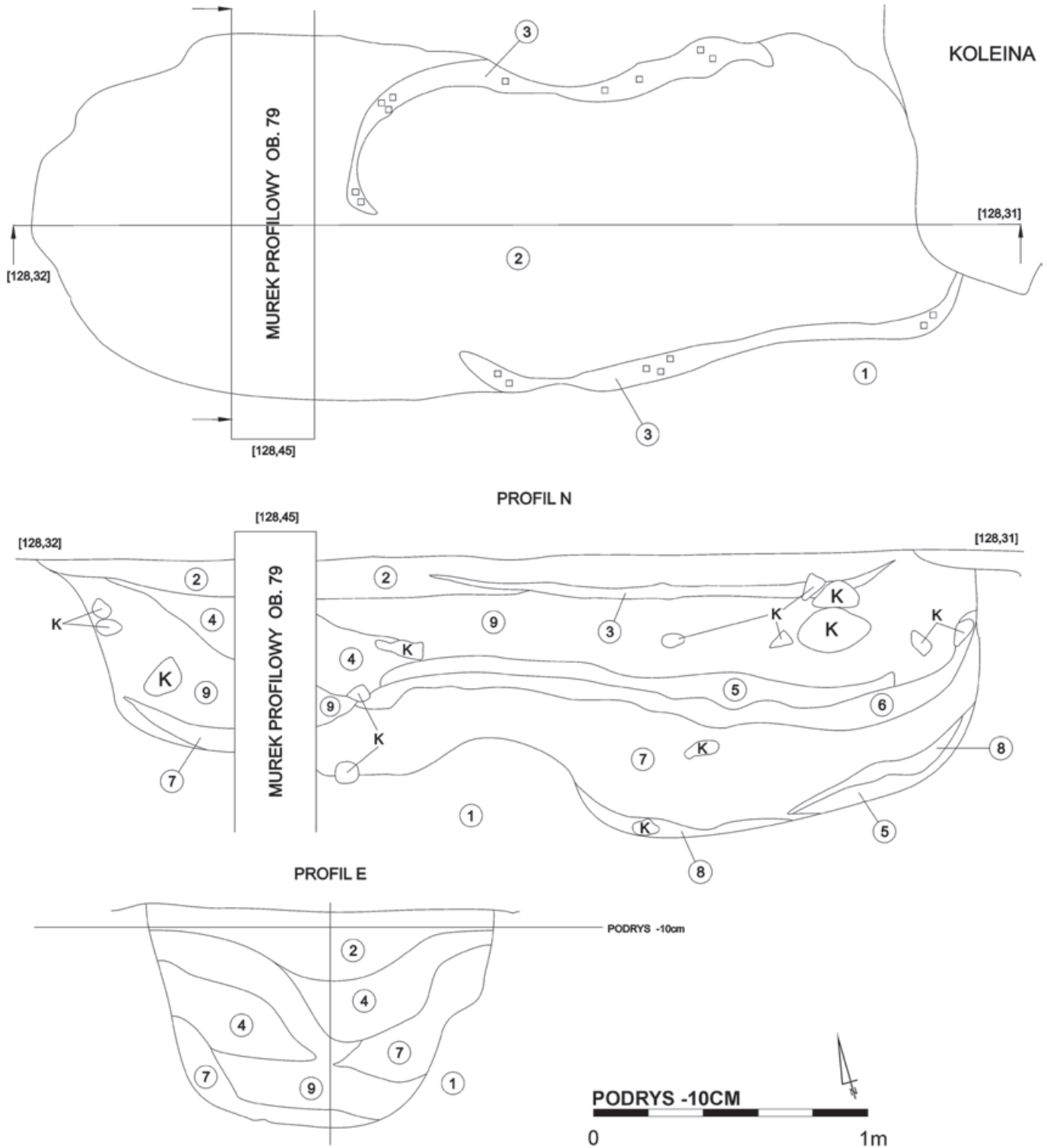
Do spichlerzy zakwalifikowano zaledwie 2 obiekty (7, 134), posiadające wydłużony kształt i znaczną głębokość (Tabela 8). Oba zorientowane były na linii południowo-wschodniej – północno-zachodniej. Ich wypełniska składały się z warstwy brunatnoszarej próchnicy w stropowej partii jamy oraz próchnicy przemieszanej z piaskiem zalegającej na jej spągu. Krawędź wkopu była regularna, w żadnej ścianie nie zaobserwowano ciągu komunikacyjnego, pozwalającego na zejście na dno jamy, choć jej głębokość musiała sięgać powyżej 1 m (Ryc. 12).

W literaturze brak jest jednoznacznych analogii. Na wczesnośredniowiecznej osadzie przyrodowej w Kałdusie, gm. Chełmno występowały dwa rowy (26 i 188), które mogły służyć wyodrębnieniu części gospodarczej osiedla (Weinkauff 2005, 123, 125). W źródłach etnograficznych natomiast znajdujemy informację o wykorzystaniu długich piwnic półziemiankowych jako zimowych schronisk dla uli i małych zwierząt hodowlanych, np. kur (Moszyński 1929, 461). Ponieważ pierwsze wyjaśnienie zakładałoby niezrozumiały podział przestrzeni badanej osady, druga z przytoczonych analogii wydaje się znacznie bardziej prawdopodobna. Podobnie zinterpretowano analogiczne obiekty odsłonięte na pobliskich stanowiskach – w Dąbrówce, stan. 9, gdzie przebadano 42 obiekty tego typu (Wiktor 2008, 2009a) oraz

nr ob.	lokalizacja	Funkcja	wymiary [cm]	kształt rzutu poziomego	kształt przekroju pionowego	chronol.
3	B42c/d	duży piec	200×200×80	kwadratowy	nieckowaty	PŚ
4	B42d	warstwa związana z piecem nr 3	110×60×8	owalny	nieckowaty	PŚ
78	B43d/B53b	duży piec	312×310×114	kwadratowy	nieckowaty, nieregularny	PŚ
113	A73b	duży piec	244×196×90	prostokątny	nieckowaty, nieregularny	PŚ
143	B55d	duży piec	216×182×70	owalny	nieckowaty	PŚ

Tabela 3. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Charakterystyka późnośredniowiecznych relikwów dużych pieców

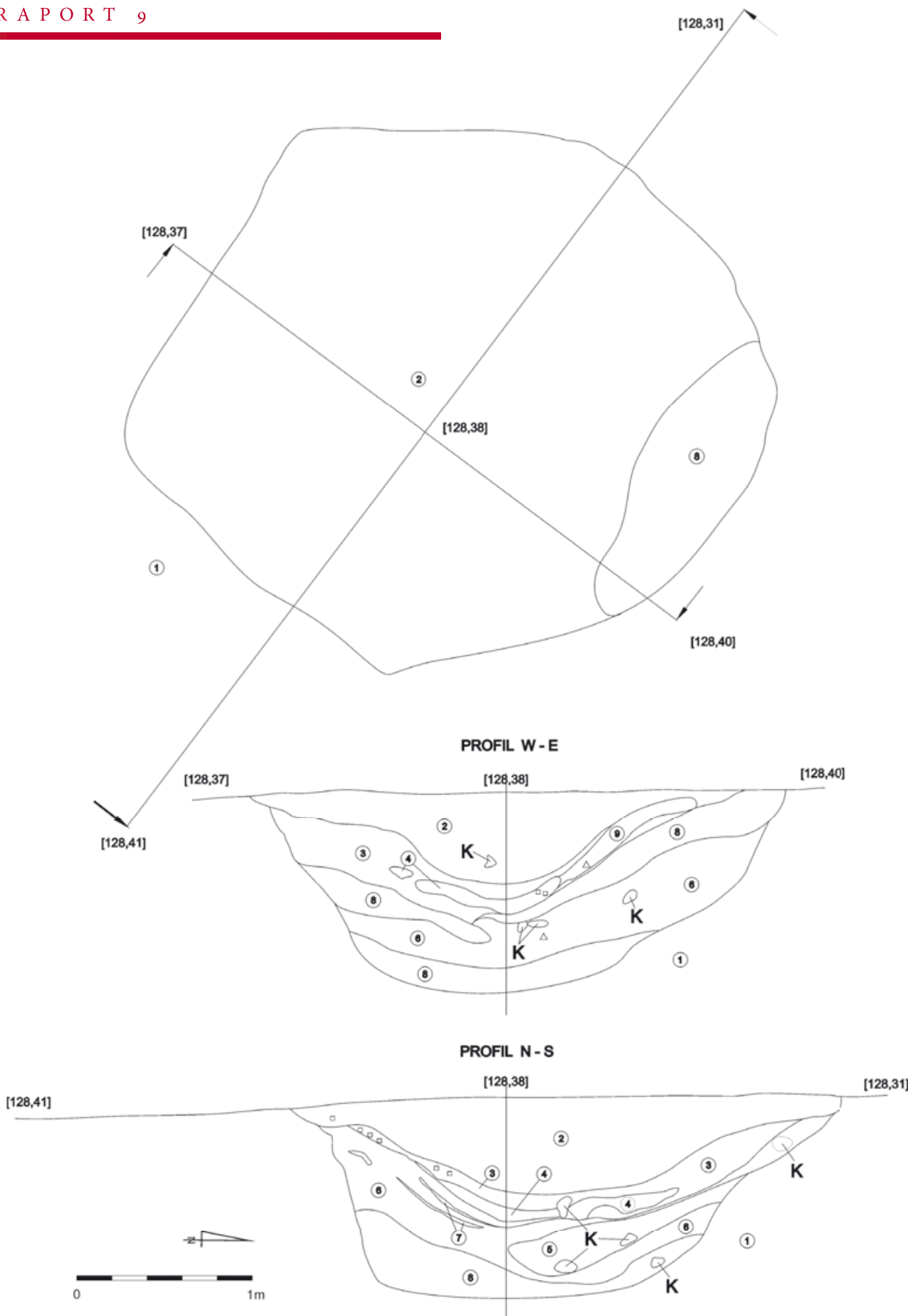
Table 3. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. The characteristics of late medieval relics of large kilns

Ryc. 9. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Piec z jamą przypiecową. Obiekt 80. Warstwy wypełniska: (1) glina calcowa; (2) ciemnoszara próchnica z bryłkami polepy; (3) przepalona polepa z próchnicą; (4) szara próchnica z węglami drzewnymi; (5) przepalona polepa; (6) spalenizna z próchnicą; (7) piasek z próchnicą; (8) spalenizna; (9) brunatnoszara próchnica (rys. I. Wyszogrodzka)

Fig. 9. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Pottery kiln with a pit. Feature 80. Layers of the fill: (1) sterile earth – clay; (2) dark grey humus with solid parts of pug; (3) burnt pug with humus; (4) grey humus with charcoal; (5) burnt pug; (6) burn with humus; (7) sand with humus; (8) burn; (9) brown-grey humus (Fig. I. Wyszogrodzka)

Ryc. 10. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Duży piec. Obiekt 78. Warstwy wypełniska: (1) glina calcowa; (2) ciemnobrunatnoszara próchnica; (3) ciemnoszara próchnica z polepą i węglami drzewnymi; (4) przepalona polepa; (5) glina z próchnicą; (6) próchnica z gliną w układzie horyzontalnym; (7) spalenizna; (8) piasek z próchnicą; (9) przepalona polepa z ciemnoszarą próchnicą (rys. I. Wyszogrodzka)

Fig. 10. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Large kiln. Feature 78. Layers of the fill: (1) sterile earth – clay; (2) dark brown-grey humus; (3) dark grey humus with pug and charcoal; (4) burnt pug; (5) clay with humus; (6) humus with clay in the horizontal system; (7) burn; (8) sand with humus; (9) burnt pug with dark grey humus (Fig. I. Wyszogrodzka)

nr ob.	lokalizacja	Funkcja	wymiary [cm]	kształt rzutu poziomego	kształt przekroju pionowego	chronol.
65	A36d	mały piec	160×126×44	owalny	nieckowaty	PŚ
79A	B53b	mały piec wewnątrz budynku (ob.79)	75×75×20	kolisty	nieckowaty	PŚ
83	B63a	mały piec	152×133×62	prostokątny	nieckowaty	PŚ
144	B85a	mały piec	130×120×62	prostokątny	nieckowaty	PŚ

Tabela 4. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Charakterystyka późnośredniowiecznych relikwów małych pieców

Table 4. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. The characteristics of late medieval relics of small kilns

w Dąbrówce, stan. 10, gdzie odsłonięto ich 7 (Wiktor 2009b).

Na stanowisku zarejestrowano także 7 obiektów z okresu nowożytnego, wśród których wyróżniono 3 spichlerze, jamę oraz 3 wkopy (Tabela 9). Spichlerze z materiałem nowożytnym reprezentowane są przez 3 obiekty: 57, 69 i 114, położone w zachodniej części stanowiska. Zorientowane były na linii północ-południe. W odróżnieniu od obiektów późnośredniowiecznych, mają większą szerokość i zdecydowanie nierówną linię brzegową. Podobnie jak w wypadku starszych obiektów i w nich nie odnotowano ciągu komunikacyjnego pomiędzy powierzchnią a dnem jamy. Ich rola mogła być analogiczna jak późnośredniowiecznych, bądź mogły one (ze względu na nierówne krawędzie) stanowić wybierzyska gliny. Pojedyncza jama (obiekt 58) znajdowała się bezpośrednio przy spichlerzu (obiekt 57), który naruszał jej północno-zachodnią część.

Do wkopów nowożytnych zaliczono 3 obiekty: 20, 25 i 26. Wszystkie posiadały jednakowe, jednowarstwowe wypełnisko. „Jamy pokopcowe”, które licznie odnaleziono na stanowisku 21 w Janowie, pow. Konin, wyglądem i uwarstwieniem przypominają opisywane wyżej wkopy. Ich funkcję określono jako zimowe spiżarnie na płody rolne, a po sezonowym wykorzystaniu – doły odpadowe (Garas, Panczenko 2011, 241).

W przypadku aż 51 obiektów nie udało się określić ich chronologii. Największą grupą były jamy,

zarejestrowane na stanowisku w liczbie 14. Większość z tych obiektów zakwalifikowano jako jamy o bliżej nieokreślonej funkcji pierwotnej. Jedyne w wypadku dużych jam (obiekty: 46, 52, 53 i 92) można przypuszczać, iż są one relikwami jam gospodarczych. Kolejną, dużą grupę zabytków nieruchomych stanowiło 35 jam posłupowych, nie tworzących zwartych układów przestrzennych. Wśród obiektów o chronologii nieokreślonej znajdował się również pojedynczy wkop (obiekt 34) oraz cienka warstwa przepalanej polepy o wymiarach 140 × 98 cm (obiekt 43) zalegająca bezpośrednio na calcowym podłożu.

■ RUCHOME MATERIAŁY ZABYTKOWE

Pozyskano łącznie 14 306 ruchomych materiałów archeologicznych, wśród których wyróżniono: 12 941 fragmentów ceramiki naczyniowej, w tym 4 ułamki kafli piecowych naczyniowych, 76 przedmiotów metalowych, 24 przedmioty kamienne, 393 bryłki polepy, 871 ułamków kości zwierzęcych oraz bryłkę żuźla żelaznego.

MATERIAŁY PRADZIEJOWE

Do grupy tej zaklasyfikowano zaledwie 12 fragmentów ceramiki naczyniowej kultury łużyckiej, 3 fragmenty krzemiennych narzędzi i półproduktów oraz fragment kamiennej siekierki.

Ceramika naczyniowa znaleziona została w wypełniskach 4 obiektów: 94, 95, 96 i 150 oraz w zastoisku wodnym zlokalizowanym w zachodniej części stanowiska. Fragmenty ceramiki były mało charakterystyczne i pochodziły z środkowych, niezdobionych części naczyń.

Kamienną siekierkę, krzemienne narzędzia oraz półprodukty zarejestrowano na wtórnym złożu.

nr ob.	lokalizacja	funkcja	wymiary [cm]	kształt rzutu poziomego	kształt przekroju pionowego	chronol.
60	A15c	palenisko	183×164×40	ósemkowaty	nieckowate	PŚ
66	A46d	palenisko	170×125×37	owalny	nieckowaty	PŚ
115	A63a	palenisko	128×128×37	kolisty	nieckowaty	PŚ

Tabela 5. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Charakterystyka późnośredniowiecznych relikwów palenisk

Table 5. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Characteristics of late medieval hearth relics

nr ob.	lokalizacja	funkcja	wymiary [cm]	kształt rzutu poziomego	kształt przekroju pionowego	chronol.
1	C31b	ob.produkcyjny	260×70×98	owalny	trapezowaty, odwrócony	PŚ
45	C41d/C51b	ob. produkcyjny	220×102×70	ósemkowy	schodkowy	PŚ
74	B23d	ob.produkcyjny	236×177×112	owalny	nieckowaty	PŚ
81	B53d/B63b	ob.produkcyjny	272×196×68	owalny	nieckowaty	PŚ
137	B76a/c	ob.produkcyjny	310×194×73/138	ósemkowy	nieckowate	PŚ
139	B86c/B96a	ob.produkcyjny	180×160×46	owalny	nieckowaty	PŚ

Tabela 6. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Charakterystyka późnośredniowiecznych obiektów produkcyjnych

Table 6. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Characteristics of late medieval production features

Z siekierki (z obiektu 38) zachował się fragment ostrza z obuchem o długości 13 cm, szerokości 6 cm (ostrze) i 3 cm (obuch) oraz grubości 1,4-1,2 cm (ostrze) i 1,2 cm (obuch). Narzędzie wykonano z granitu. Można je datować ogólnie, ze względu na brak kontekstu, na neolit lub epokę brązu. Z wypełniska obiektu 79 pochodził krzemienisty wiór (o zachowanej długości 3,9 cm i szerokości 1,5 cm), jednostronnie retuszowany na obu krawędziach, natomiast z wypełniska obiektu 84 dwa odłupki krzemienne. Wiór i odłupki wykonane były z krzemienia bałtyckiego.

MATERIAŁY PÓŻNOŚREDNIOWIECZNE

Zabytki późnośredniowieczne były najliczniej reprezentowane w zbiorze materiałów ruchomych. Zaliczono do nich: 12 857 fragmentów ceramiki naczyniowej, w tym 4 fragmenty kafi piecowych naczyniowych, 75

przedmiotów metalowych, 393 fragmenty polepy, 853 ułamki kości zwierzęcych, 21 przedmiotów kamiennych oraz bryłkę żuźla. Materiały te pochodziły głównie z wypełnisk obiektów koncentrujących się w południowo-wschodniej części stanowiska, natomiast zaledwie 67 fragmentów ceramiki naczyniowej znaleziono w warstwie z podczyszczania humusu, a dalsze 3 ułamki odkryto na wtórnym złożu, w wypełniskach obiektów młodszych.

Analizy zbioru ceramiki dokonano w oparciu o system klasyfikacji materiałów ceramicznych zaproponowany przez Leszka Kajzera (1986, 202; 1991b, 469-470), wyróżniając 2 horyzonty chronologiczne – późnośredniowieczny i nowożytny.

W zbiorze ceramiki naczyniowej (Ryc. 14-20) dominowały fragmenty należące do środkowych części naczyń (9770 ułamków), w znacznie mniejszym stopniu reprezentowane były krawędzie i szyje (1618 fragmentów), dna (1162 ułamki) i pokrywki (251 fragmentów). Udało się także wyróżnić: 7 ułamków środkowych części naczyń i 13 krawędzi z zachowanymi fragmentami uch, 31 ułamków uch dzbanów i garnków, 3 rączki od patelni

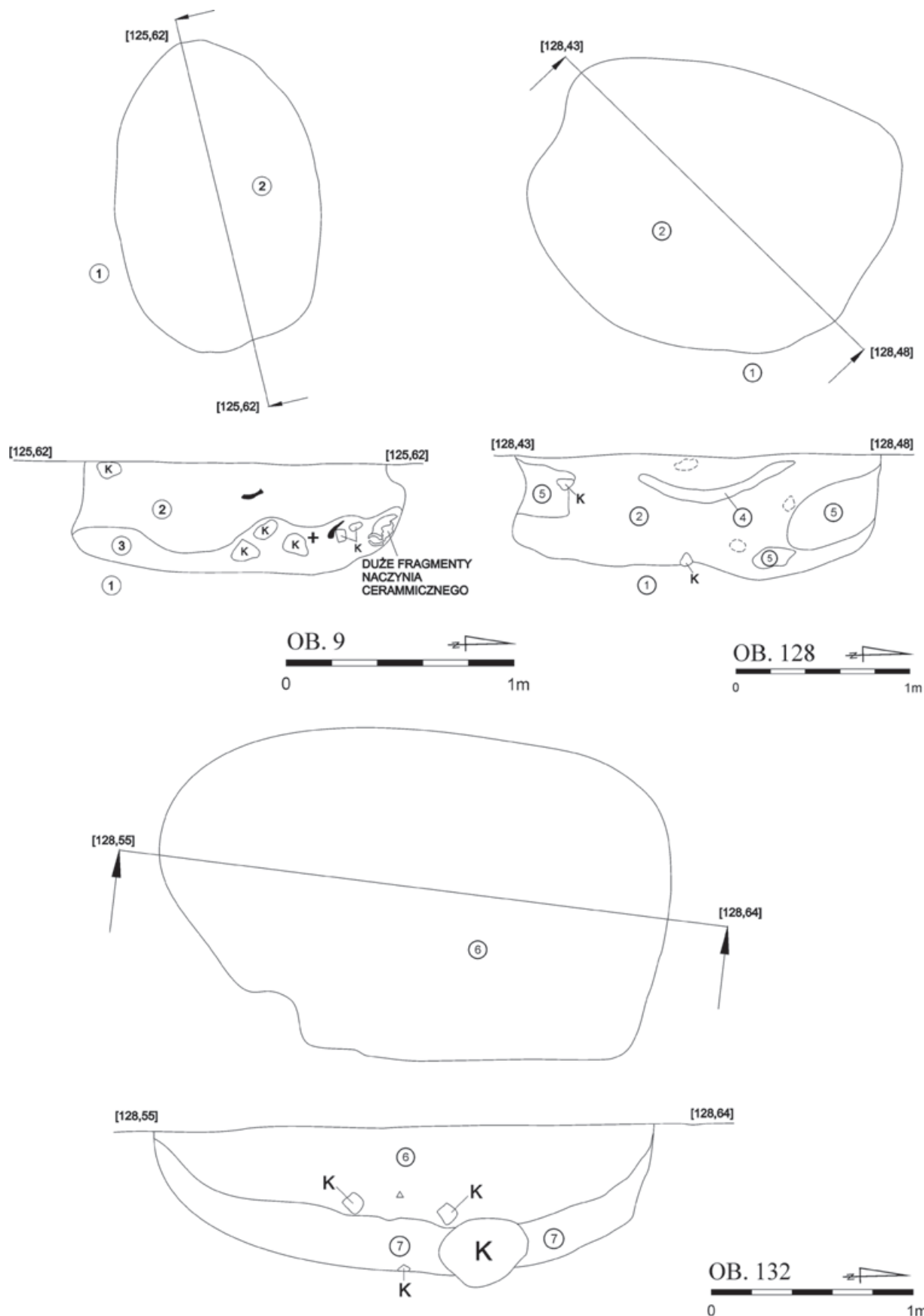
nr ob.	lokalizacja	funkcja	wymiary [cm]	kształt rzutu poziomego	kształt przekroju pionowego	chronol.
9	B71d	jama gosp.	134×90×49	owalny	workowaty	PŚ
10	B72c/d	jama gosp.	196×90×52	prostokątny	trapezowaty, odwrócony	PŚ
44	C42b	jama gosp.	348×177×51 *	ósemkowy	nieckowaty	PŚ
87	B73/B74/B83/B84	jama gosp.	380×270×72/70	owalny, nieregularny	nieckowate	PŚ
117	B64a	jama gosp.	130×130×63	kolisty	trapezowaty, odwrócony	PŚ
128	B74d	jama gosp.	212×165×70	prostokątny, nieregularny	workowaty	PŚ
132	B46c/d	jama gosp.	250×162×74	owalny, nieregularny	nieckowaty	PŚ

* - ob. podzielił się dopiero po przecięciu (w profilu)

Tabela 7. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Charakterystyka późnośredniowiecznych relikwów jam magazynowych

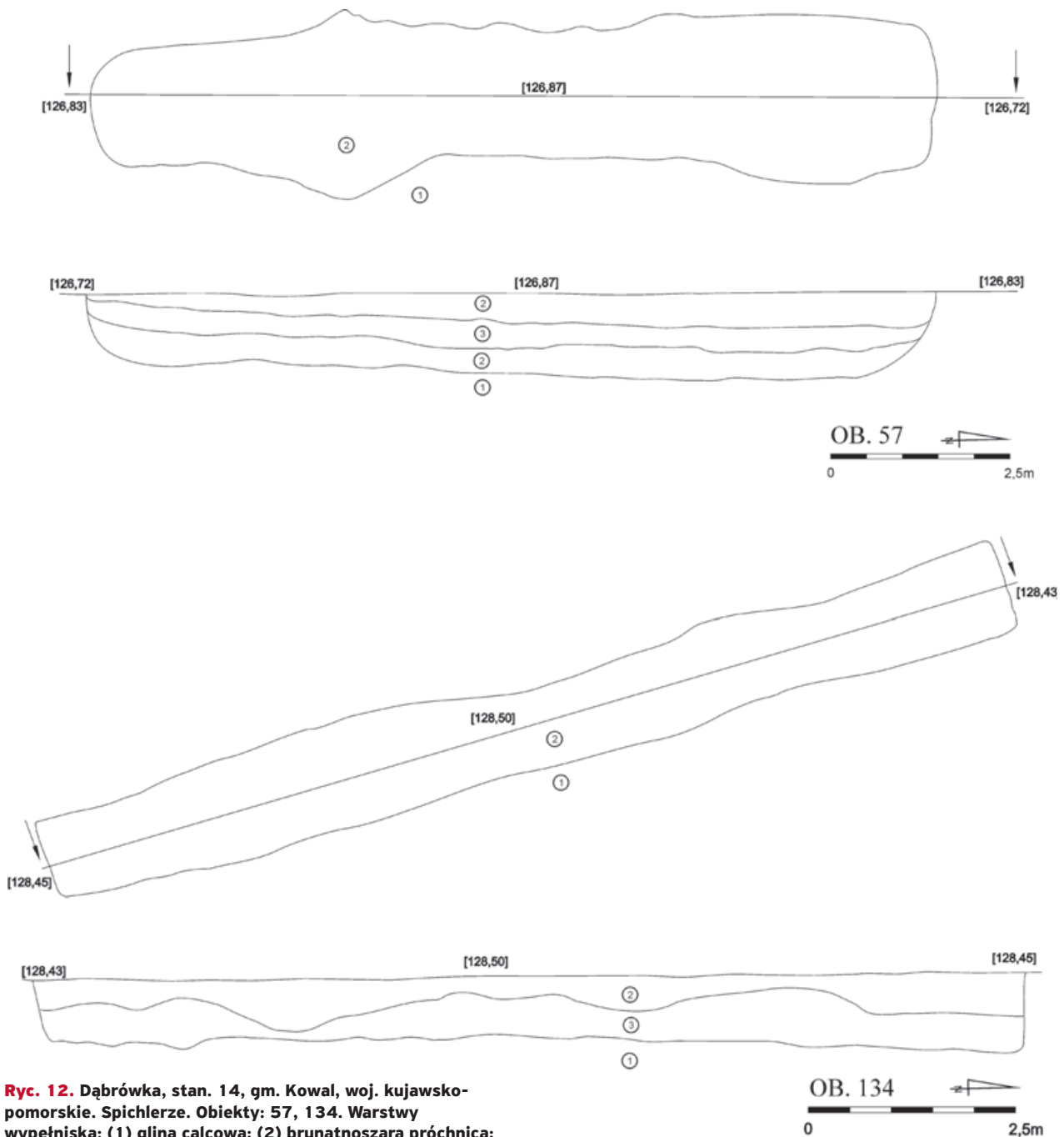
Table 7. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Characteristics of late medieval relics of storage pits

Ryc. 11. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Jamy magazynowe. Obiekty: 9, 128, 132. Warstwy wypełniska: (1) glina calcowa; (2) ciemnoszara próchnica; (3) ciemnoszara próchnica ze spalenizną; (4) ciemnoszarobrunatna próchnica; (5) żółty piasek; (6) brunatnoszara próchnica; (7) brunatnoszara próchnica z gliną (rys. I. Wyszogrodzka)

Fig. 11. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Storage pits. Features: 9, 128, 132. Layers of the fill: (1) sterile earth - clay; (2) dark grey humus; (3) dark grey humus with burn; (4) dark brown-grey humus; (5) yellow sand; (6) brown-grey humus; (7) brown-grey humus with clay (Fig. I. Wyszogrodzka)

Ryc. 12. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Spichlerze. Obiekty: 57, 134. Warstwy wypełniska: (1) glina calcowa; (2) brunatnoszara próchnica; (3) brunatnoszara próchnica z piaskiem w układzie horyzontalnym (rys. I. Wyszogrodzka)

Fig. 12. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Granaries. Features: 57, 134. Layers of the fill: (1) sterile earth - clay; (2) brown-grey humus; (3) brown-grey humus with sand in the horizontal system (Fig. I. Wyszogrodzka)

lub trójnóżka oraz 2 naczynia o zachowanym profilu od krawędzi po dno.

Najliczniejszy zespół, obejmujący 8012 fragmentów (62,32% ogółu materiałów), stanowiły naczynia wypalone w atmosferze redukcyjnej (grupy technologiczne B i C). Odnotowano także znaczny udział ułamków naczyń wypalonych w słabo zaawansowanej atmosferze utleniającej (grupa technologiczna A/D) lub

redukcyjnej (grupa technologiczna A/B). Do grupy A/D zaliczono 4530 fragmentów (35,23% ogółu materiałów), do grupy A/B – 192 fragmenty (1,49% ogółu). Niski był udział procentowy naczyń wypalonych w zaawansowanej atmosferze utleniającej (grupy technologiczne D), liczących w sumie 92 fragmenty (0,72% ogółu), przy czym wyraźnie dominowały naczynia wykonane z glin żelazistych (grupa technologiczna Dc – 0,7%) nad wyrobami z glin białych (grupa technologiczna Db – 0,02%). Bardzo nielicznie reprezentowane były również ułamki naczyń, nawiązujące w technice wykonania do metod produkcji stosowanych we wcześniejszych okresach, zaliczone do grupy technologicznej

nr ob.	lokalizacja	funkcja	wymiary [cm]	kształt rzutu poziomego	kształt przekroju pionowego	chronol.
17	B61d	spichlerz	204×116×114	prostokątny	czworokątny	PŚ
134	B55/56	spichlerz	1180×126×96	prostokątny, wydłużony	czworokątny	PŚ

Tabela 8. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Charakterystyka późnośredniowiecznych relikwów spichlerzy

Tabela 8. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Characteristics of late medieval relics of granaries

A, która objęła zaledwie 30 fragmentów wyrobów (0,23% ogółu). Do naczyń szklawionych zaliczono jedynie fragment dna ukształtowanego w stopkę i pokrytego jasno-brązowym szklawem od strony zewnętrznej (Ryc. 13).

Naczynia wykonywano głównie techniką taśmo-wo-ślizgową, następnie całkowicie obtaczano na kole garncarskim lub rzadziej toczono na kole (część naczyń grupy D). Do ich produkcji używano gliny żelazistej z lokalnych pokładów, schudzonej domieszką piasku o przewadze frakcji gruboziarnistej w grupie A, frakcji średnio- i drobnoziarnistej w grupach A/D, A/B, B i E oraz frakcji drobnoziarnistej w grupach C i D. Do masy garncarskiej dodawano także mikę (grupy A, A/D).

Czerepy naczyń po wypale przyjmowały, w zależności od atmosfery wypału, barwę brunatną, brunatno-ceglastą i brunatno-szarą (grupa A), beżową, beżowo-pomarańczową lub beżowo-szarą (grupa A/D), brązowo-szarą (grupa A/B), ciemnostalową lub ciemnoszarą (grupy B i C), ceglastą, pomarańczowo-ceglastą (podgrupa Dc, grupa E) i kremową (podgrupa Db). W grupach A, A/D, A/B dominowały przełamy różnobarwne, w grupach B, C, D, E – jednobarwne.

Na dnach naczyń zaobserwowano ślady podsypki, głównie z surowców organicznych, pozostawiających na wypalonym naczyniu charakterystyczną „dziurkowana” fakturę, rzadziej stosowano podsypkę z piasku drobno- lub średnioziarnistego (grupy A, A/D, A/B, B, C). Rejestrowano także ślady podważania i odcinania naczynia od tarczy koła (grupy A/D, A/B, B, C, E). Sporadycznie na dnach wyrobów zachowywały się także inne ślady produkcji naczynia – odciski osi koła lub faktury koła na którym lepiono naczynie (grupa A/D, A/B, B). Na 7 dnach odnotowano znaki garncarskie w postaci lewoskrętnej swastyki (grupa A/D), prostokąta, krzyża łacińskiego, krzyża maltańskiego (grupa B; Ryc. 18: 2-3). Trzech znaków nie udało się rozpoznać ze względu na fragmentaryczny stan zachowania i startą powierzchnię naczyń (grupa A/D, B). Dna naczyń ukształtowane były zazwyczaj prosto, rzadziej ze stopką.

Wśród ornamentów dominowały, odnotowane we wszystkich grupach technologicznych, jednowątkowe układy płytszych lub głębszych, węższych lub szerszych żłobków dookólnych oraz pojedynczych lub wielokrotnych linii falistych wykonanych rylcem lub narzędziem wielozębny.

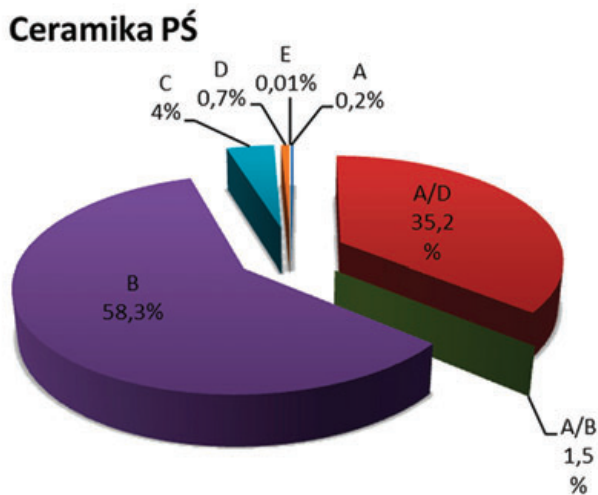
Wśród motywów jednowątkowych wyróżniono także odciski kratki – prostej (pojedynczej i zwielokrotnionej, grupy A/D, B, C) lub o układzie romboidalnym (grupy A/D, B), odciski dołkowe (grupy A/D,

nr ob.	lokalizacja	funkcja	wymiary [cm]	kształt rzutu poziomego	kształt przekroju pionowego	chronol.
58	A44d	jama	125×125×32	kolisty	nieckowaty z przegłęb. asymetr.	N
57	A44/A45	spichlerz	1210×170×125	prostokątny, wydłużony	nieckowaty, wydłużony	N
69	A54/55	spichlerz	1540×170×109	prostokątny, podłużny	czworokątny	N
114	A71/A72A/73	spichlerz	1670×160×97	prostokątny, wydłużony	czworokątny, schodkowy	N
20	B12c	wkop	224×118×37	owalny	schodkowy	N
25	B1b/B2c	wkop	542×115×41/27	prostokątny, wydłużony	trapezowaty, odwrócony / nieckowaty	N
26	B2c	wkop	470×115×35	prostokątny, wydłużony	trapezowaty, odwrócony / nieckowaty	N

Tabela 9. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Charakterystyka obiektów z okresu nowożytnego

Table 9. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Profile of the features from the modern period

Ryc. 13. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Późnośredniowieczna ceramika naczyniowa – podział na grupy technologiczne

Fig. 13. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Late medieval pottery – division into technological groups

B), nieregularnie rozmieszczone wieloboczne odciski (grupy A/D, B), odciski romboidalne (grupy A/D, A/B, B), motyw „jodełki” (grupy A/D, A/B, B, C), odciski radełka (grupy A/B, B), stemple w kształcie litery X w jednym lub wielu rzędach (grupy B, C), stemple w kształcie litery V (grupa B) oraz wygładzanie i wyswiecanie powierzchni (grupy A/D, B, C). Często naczynia zdobiono listwą plastyczną pod krawędzią wylewu (grupy A/D, A/B, B, C).

Rzadsze były układy dwuwątkowe, składające się najczęściej ze żłobków dookolnych w połączeniu z ukośnymi nacięciami (grupy A, A/D, B, C), linią falistą (grupy A/B, B, C), odciskami „jodełki” (grupy A/D, B, D), odciskami kratki (grupy B, C) czy odciskami stempla w kształcie litery V (grupy B) oraz połączenia linii falistej z nakłuciami (grupy A/D). Mniej popularne były motywy dwuwątkowe bazujące na stemplach – w kształcie litery V w połączeniu z linią falistą (grupa B, C), w kształcie litery X z odciskami prostej kratki (grupa B), w kształcie litery X z linią falistą (grupa C) oraz prostokątnych w połączeniu z „jodełką” (grupa B). Odnotowano także motyw złożony z odcisków prostej kratki w połączeniu z linią falistą (grupy B, C).

Sporadycznie występowały motywy trójwątkowe złożone z odcisków wykonanych stemplem w kształcie litery X, odciskanej kratki i linii falistej (grupy A/B, B), żłobków dookolnych w połączeniu z linią falistą i odciskami dołków (grupa B). Z innych zdobień zaobserwowano karbowanie ucha (grupy B, C) oraz krawędzi wylewu naczynia (grupy B, C).

Najskromniej ornamentowane były naczynia grup technologicznych A, A/D i A/B, natomiast najbardziej różnicowaną ornamentykę posiadały naczynia grup B i C.

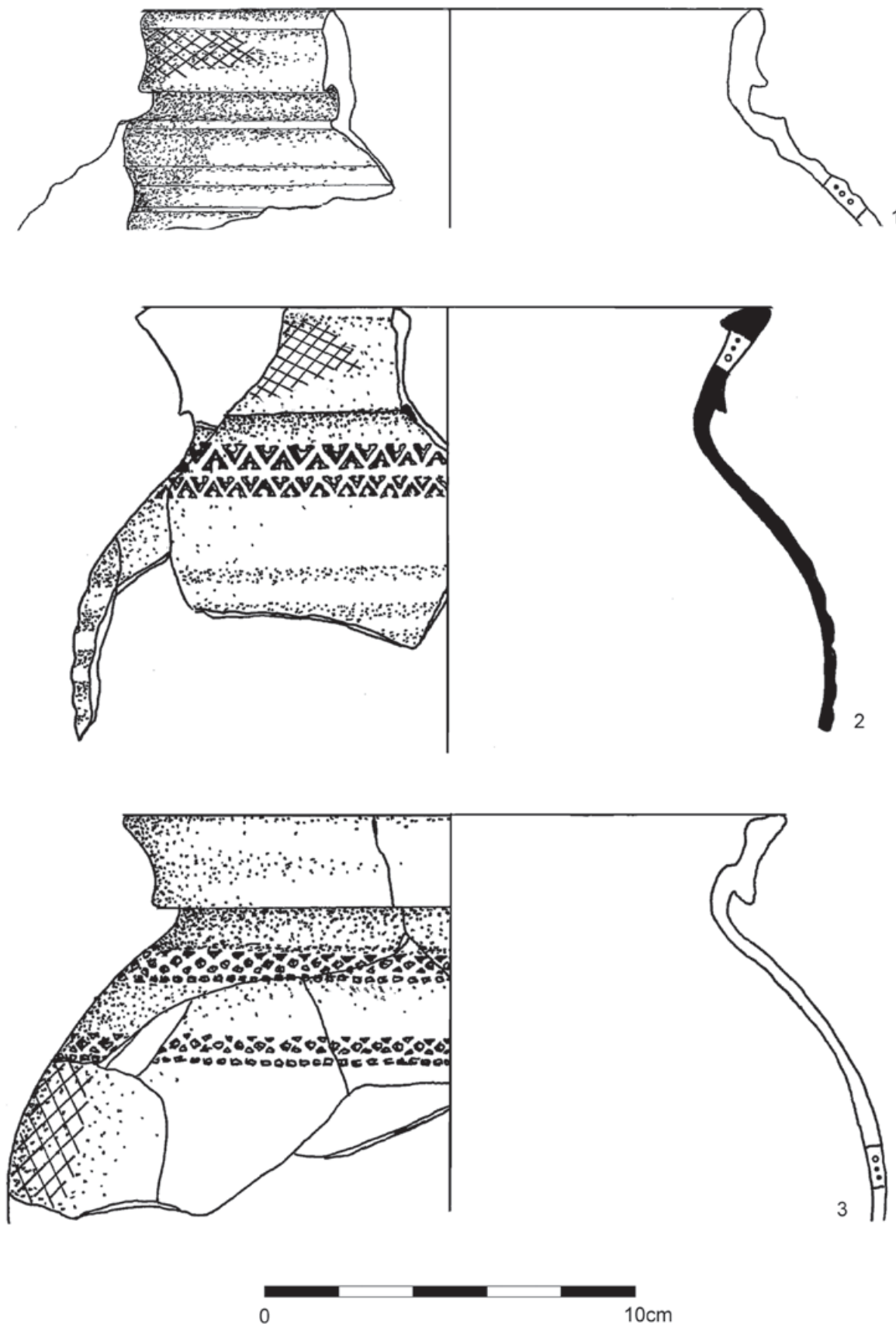
Wszystkie naczynia nosiły ślady intensywnego użytkowania. Od 25% (grupa C) do ponad 90% fragmentów (grupy A, A/D i A/B) posiadało okopcone od wewnątrz, zewnątrz lub obustronnie ścianki, przywary i wtórne przepalenia.

Wśród form naczyń, we wszystkich grupach technologicznych, dominowały garnki. Wyróżniono wśród nich: garnki z cylindryczną szyją (Ryc. 16: 3; 19: 1, 3), naczynia o łagodnym esowatym profilu i słabo profilowanej krawędzi wylewu (Ryc. 16: 2; 19: 2), niekiedy zaokrąglonej i zaopatrzonej w słabo zaznaczony wręb (Ryc. 17: 1-3, 5-6). Zaobserwowano również garnki silniej profilowane, z wylewem słabiej lub silniej odwiniętym na zewnątrz z krawędzią wylewu nieprofilowaną (Ryc. 15: 2) lub profilowaną, taśmowatą bez okapu lub z okapem słabo wykształconym, niekiedy z lekko zaznaczonym wrębem (Ryc. 15: 3; 16: 1; 20: 3) lub z ostro zaznaczonym okapem i wrębem (Ryc. 14: 2-3; 15: 1). Wśród garnków występowały także naczynia ze zredukowaną szyją i krawędzią wylewu ustawioną prosto (Ryc. 14: 1; 17: 4) lub garnki z wychyloną na zewnątrz, nieprofilowaną, wałeczkową krawędzią wylewu i zredukowaną szyją, często zaopatrzoną w plastyczny wałeczek w miejscu przejścia w brzusiec (Ryc. 18: 1). Rzadziej notowane były dzbanki z taśmowatymi uchami lub bez uch, o krawędziach wylewów ustawionych prosto lub odchylonych na zewnątrz (grupy B, C; Ryc. 18: 4). Nieliczne ułamki należały do mniejszych naczyń – garnuszków i dzbanków o wałeczkowato ukształtowanych, ustawionych prosto lub odwiniętych na zewnątrz krawędziach wylewów (grupa A/D, A/B, B, C, D; Ryc. 20: 1), miseczek (grupy B) czy mis (grupy A/D, B). Wyróżniono także fragmenty należące do pokrywek – stożkowatych (grupy A/D, A/B, B, C, D) i dzwonowatych (grupa B) oraz patelni (grupy A/D, B).

PRZEDMIOTY METALOWE

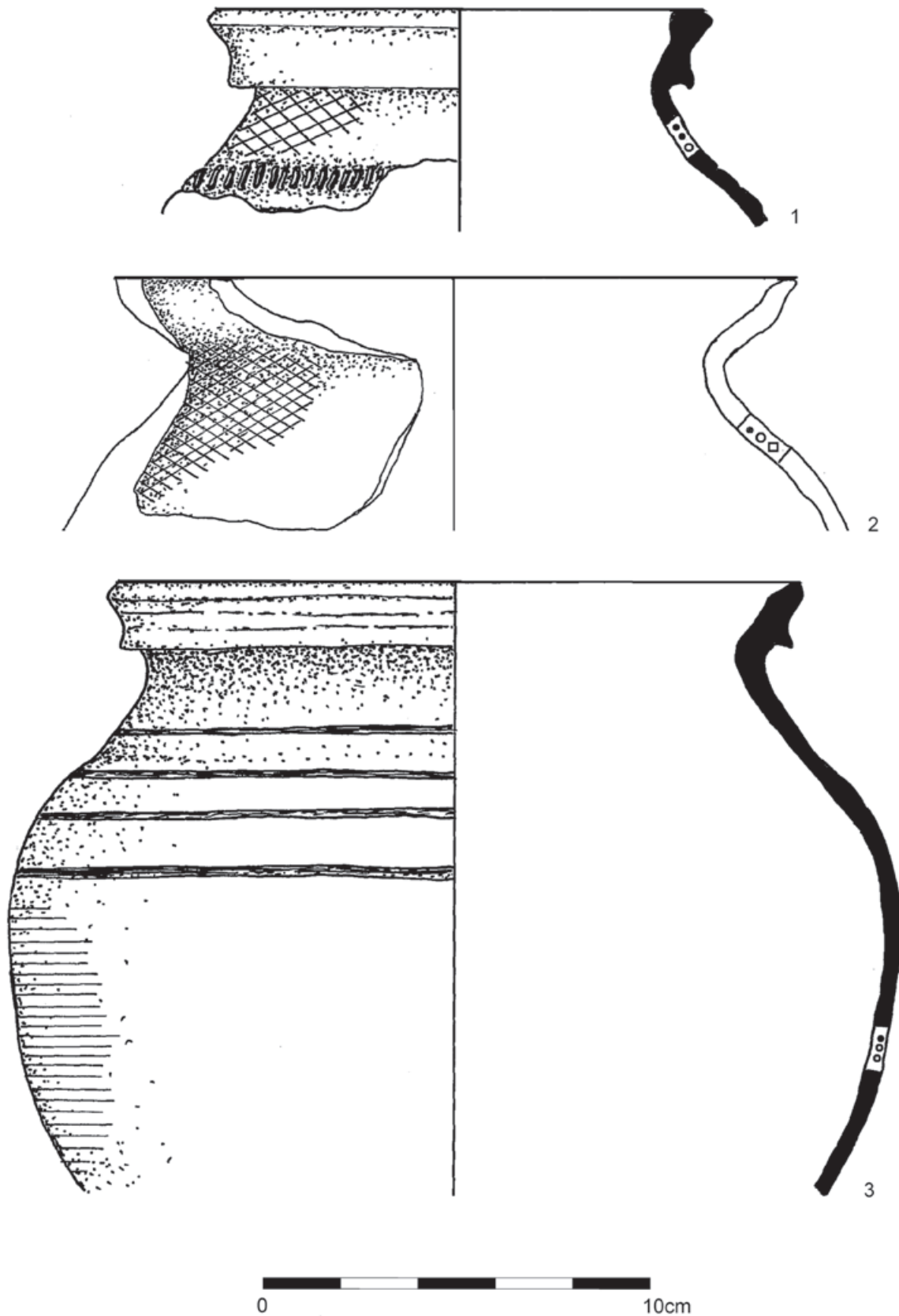
Wśród zabytków metalowych znajduje się 75 przedmiotów wykonanych z żelaza, bryłka żużla żelaznego oraz brązowy kabłączek. Wszystkie przedmioty wydobyto z wypełnisk obiektów, przy czym chronologię tylko jednego zabytku (podkówki pod but) można łączyć z okresem nowożytnym. Pozostałe zabytki pochodzą z późnego średniowiecza.

Kabłączek (z obiektu 38, Ryc. 21: 6) wykonany został z drutu brązowego o owalnym przekroju wynoszącym około 0,2 cm. Miał on postać otwartego pierścienia

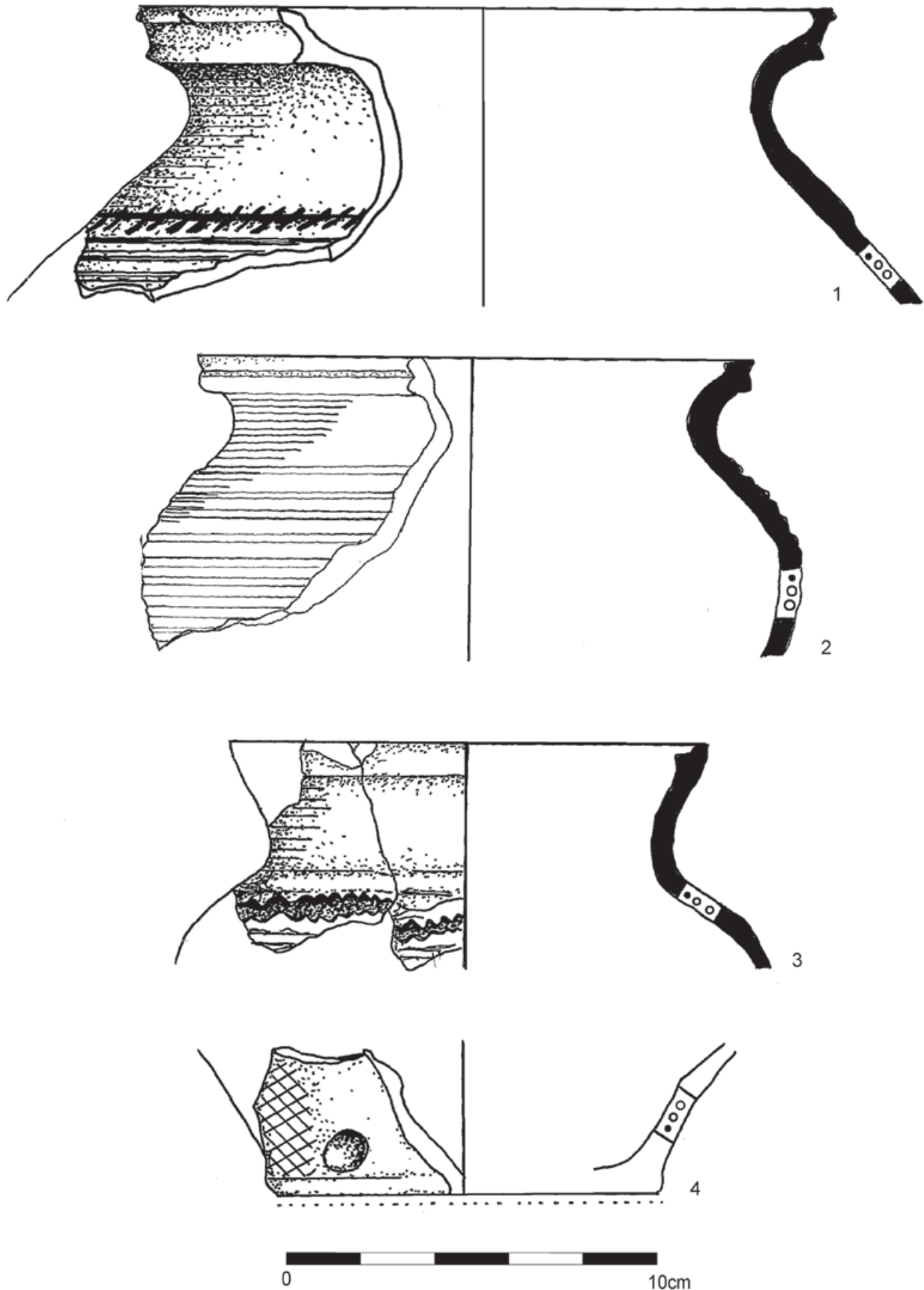
Ryc. 14. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór późnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej (1-3) grupa B (rys. A. Olszacka)

Fig. 14. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Selection of late medieval pottery (1-3) group B (Fig. A. Olszacka)

Ryc. 15. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór późnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej. (1) grupa B; (2) grupa A/B; (3) grupa A/D (rys. A. Olszacka)

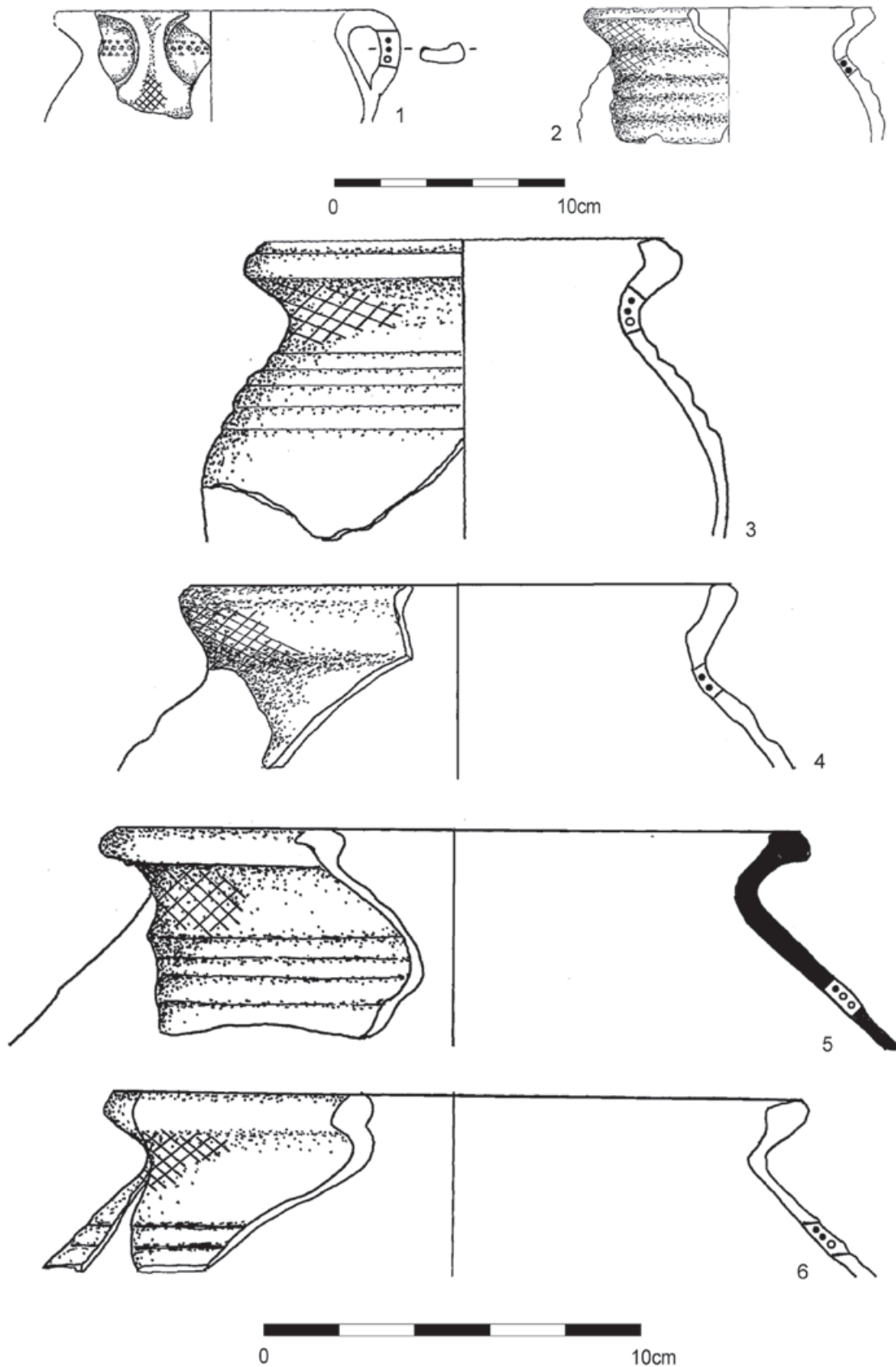
Fig. 15. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Selection of late medieval pottery. (1) group B; (2) group A/B; (3) group A/D (Fig. A. Olszacka)

Ryc. 16. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór późnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej. (1-3) grupa A/D; (4) grupa B (rys. A. Olszacka)

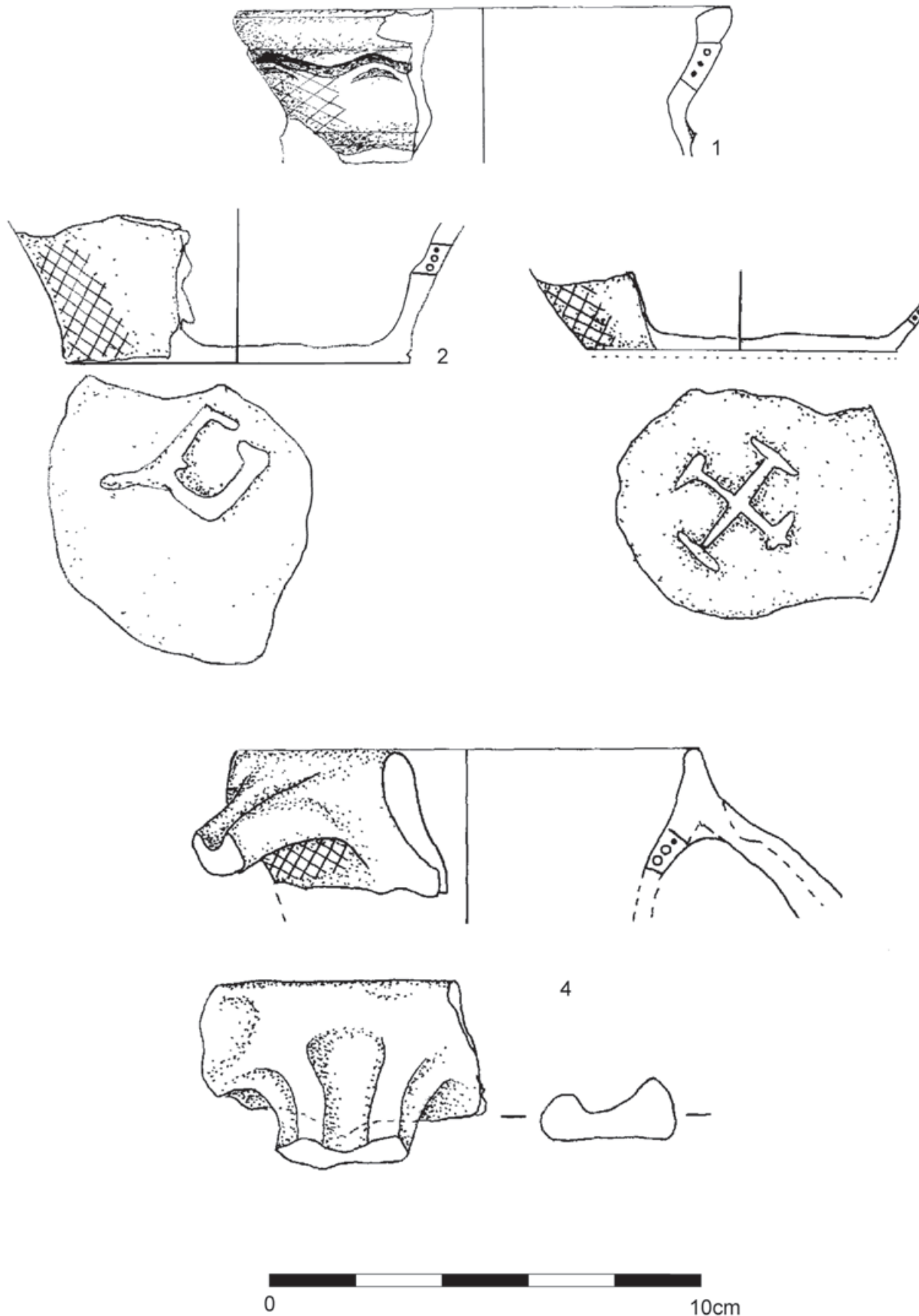
Fig. 16. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Selection of late medieval pottery. (1-3) group A/D; (4) group B (Fig. A. Olszacka)

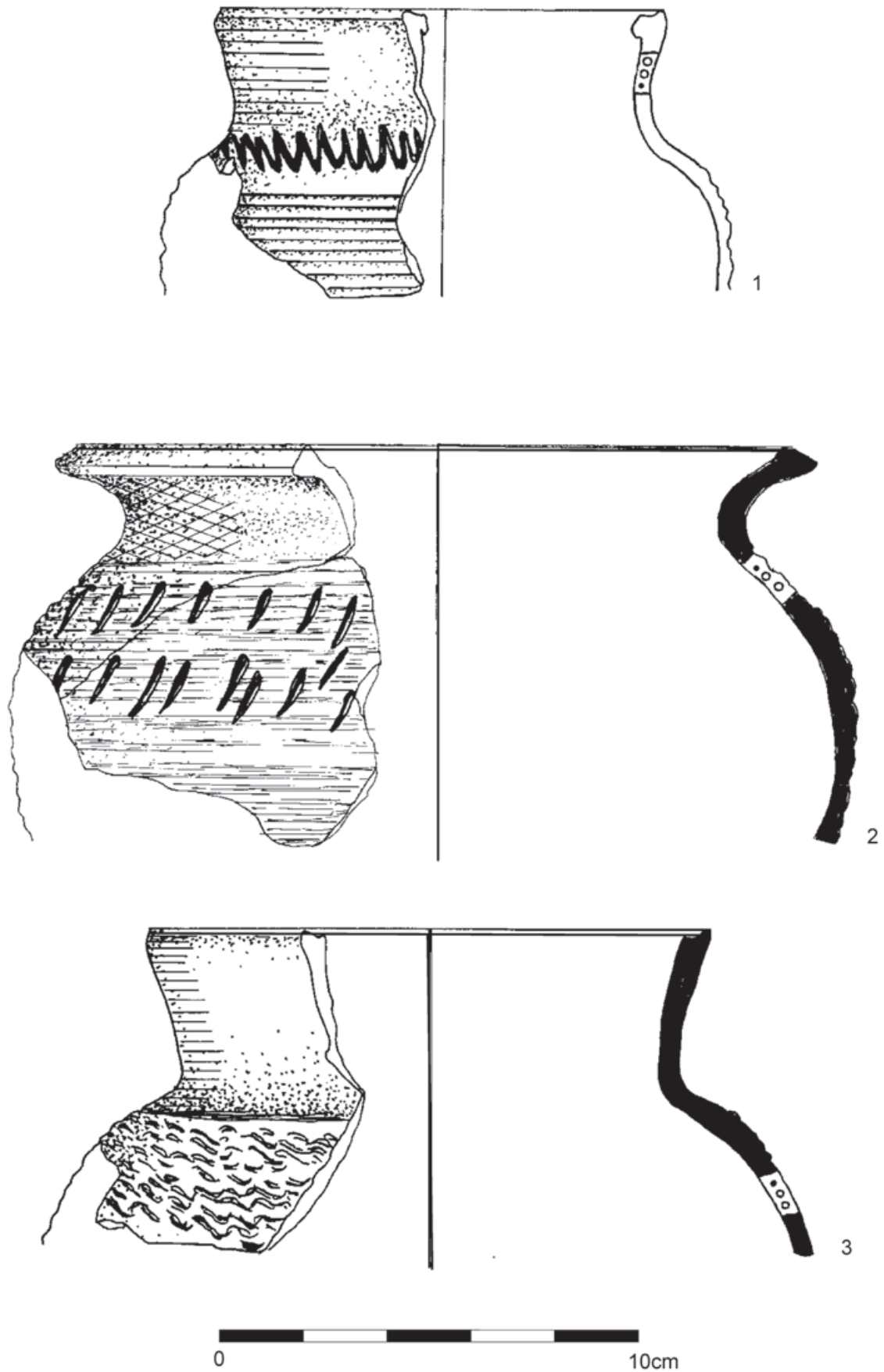
Ryc. 17. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór późnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej (1) grupa C; (2-4, 6) grupa B; (5) grupa A/B (rys. A. Olszacka)

Fig. 17. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Selection of late medieval pottery (1) group C; (2-4, 6) group B; (5) group A/B (Fig. A. Olszacka)

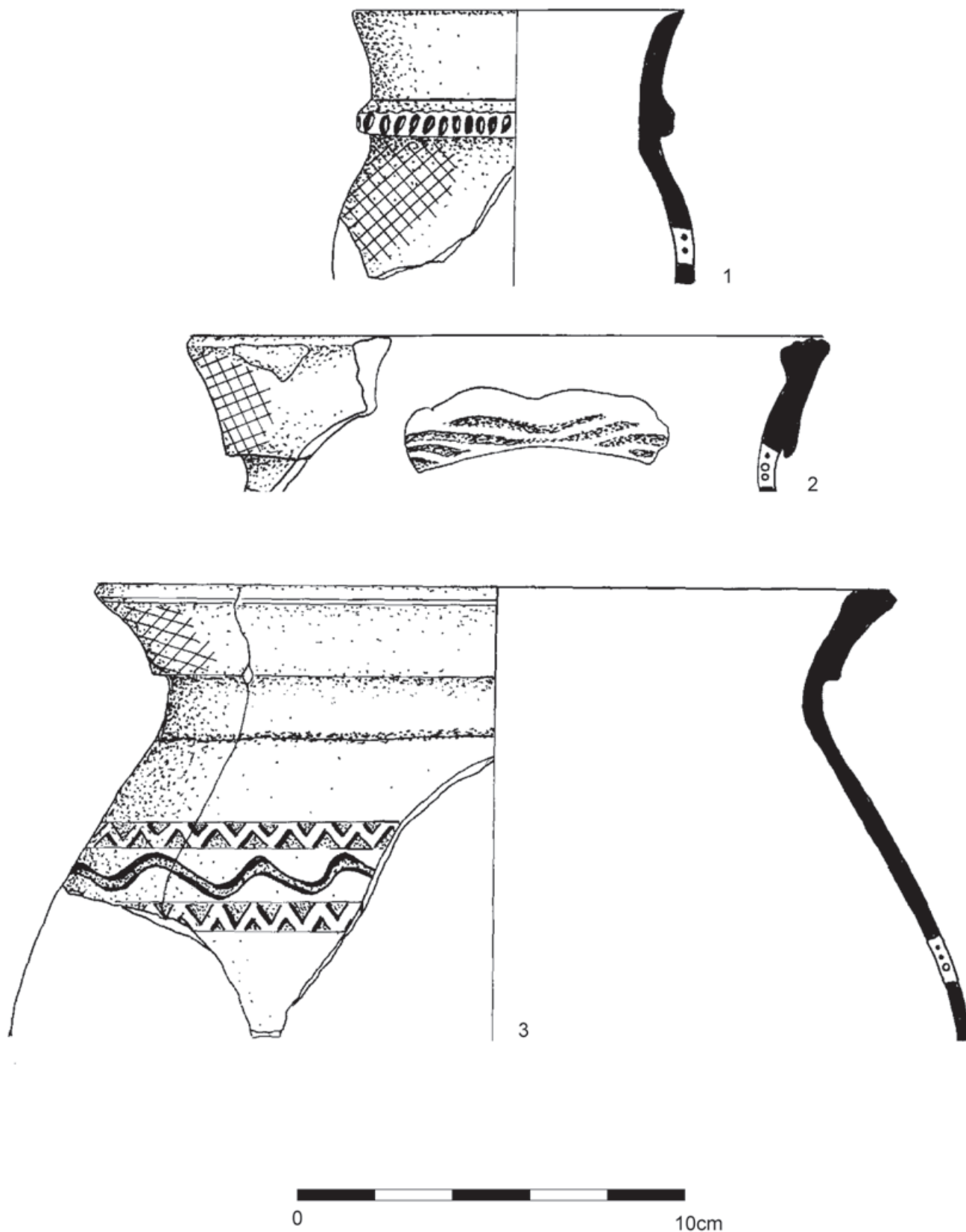
Ryc. 18. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór późnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej. (1-4) grupa B (rys. A. Olszacka)

Fig. 18. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Selection of late medieval pottery. (1-4) group B (Fig. A. Olszacka)

Ryc. 19. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór późnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej. (1) grupa A/D; (2) grupa B; (3) grupa A/D (rys. A. Olszacka)

Fig. 19. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Selection of late medieval pottery. (1) group A/D; (2) group B; (3) group A/D (Fig. A. Olszacka)

Ryc. 20. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór późnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej. (1, 3) grupa C; (2) grupa B (rys. A. Olszacka)

Fig. 20. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Selection of late medieval pottery. (1, 3) group C; (2) group B (Fig. A. Olszacka)

o jednym końcu uciętym prosto a drugim zawiniętym w esowate uszko. Jego średnica zewnętrzna wynosiła 4 cm, wewnętrzna 3,5 cm, na kabłąku nie występowało zdobienie. Należał do typu III (kabłączki esowate, niezdobione), odmiany B według typologii Krystyny Musianowicz, uzupełnionej przez Hannę Koćkę-Krenz, czyli form średnich o średnicy wewnętrznej od 2,0 do 5,0 cm (Koćka-Krenz 1971, 110-112; Koćka-Krenz 1993, 48-52). Kabłączki typu III, odmiany B pojawiają się na terenie ziem polskich w końcu wieku X w Wielkopolsce i na Śląsku, największe natężenie ich występowania przypada na XI-XIII w., natomiast sporadycznie notowane są na stanowiskach o chronologii związanej z początkiem wieku XIV. Zabytki te najczęściej spotykane były na stanowiskach położonych w zachodniej Wielkopolsce, Kujawach, Mazowszu, Małopolsce oraz na Śląsku (Koćka-Krenz 1993, 48-49, mapa 5; Koćka-Krenz 1971, 114-127).

Zabytki wykonane z żelaza podzielone zostały na kilka kategorii: przedmioty związane z budynkiem (trwale lub nietrwale), narzędzia, części stroju i militaria. Pierwotnej formy i przeznaczenia 11 przedmiotów (z obiektów: 3, 10, 79, 87, 115), ze względu na zły stan ich zachowania nie udało się ustalić.

W grupie elementów związanych z budynkiem wyróżniono fragmenty: 7 haków, 2 okuć, 4 blaszek, 2 blach, 2 drutów, 1 pręta, 3 gwoździ, 1 wrzeczadza, 1 bolca, 1 kłódki i 1 klucza. Zabytki te pochodziły z obiektów: 3, 11, 38, 78, 79, 80, 83, 113, 134.

Do najciekawszych przedmiotów należał fragment wrzeczadza (z obiektu 79, Ryc. 21: 5), z którego zachowały się 2 esowate ogniwa o długościach 10,0 i 7,7 cm odkute z pręta o prostokątnym przekroju $0,9 \times 0,7$ cm. Wrzeczadze ogniwkowe są dość rzadko notowane na stanowiskach, znacznie częściej występują skoble. Analogiczne do odkrytych na stanowisku w Dąbrówce, wrzeczadze o esowatych ogniwach znane są m.in. z gródka stożkowego w Plemiętach z przełomu XIV i XV w. (Kola 1985, 70; tabl. 2: 1, 2, 5, 10), późnośredniowiecznego gródka w Trzemszach w woj. wielkopolskim (Marciniak-Kajzer 2011, 116; ryc. V.3: 1), zamku w Sadłowie w ziemi dobrzyńskiej (Dziubek 2004, 185; ryc. 34: 1-3), wzgórza zamkowego w Raciążku (Kajzer 1990b, ilustr. 99: 18) oraz pobliskiego stanowiska 2 w Dąbrówce (Sikora 2010, 165, tab. I: 5).

Do zamykania drzwi lub okiennic służył też zapewne bolec-zatyczka (z obiektu 79) o zachowanej długości 9,5 cm i prostokątnym przekroju $0,8 \times 0,6$ cm.

Długość klucza (z obiektu 79) wynosiła 9,8 cm. Uchwyt przedmiotu był owalny, wykuty z pręta o prostokątnym przekroju. Łaska o przekroju

prostokątnym mierzyła $0,6 \times 0,5$ cm, a grubość zachowanego fragmentarycznie pióra wynosiła ok. 0,5 cm w miejscu łączenia z łaską. Klucz ten służył do zamykania drzwi. Analogiczne klucze średniowieczne znane są m.in. ze zbioru zabytków metalowych z gródka stożkowego w Plemiętach (Kola 1985, 65; tabl. 1:8, 9, 11), czy gródka w Trzemszach (Marciniak-Kajzer 2011, 118, ryc. V.4).

Do ciekawych i rzadkich znalezisk należała kłódka cylindryczna (również z obiektu 79, Ryc. 21: 3), reprezentująca typ B wg typologii Borysa Aleksandrowicza Kolczina uzupełnionej przez Andrzeja Bartczaka, (1979, 25-26, tabl. 20). Zachował się jej korpus o wymiarach 4 cm wysokości, szerokości $2,8 \times 2,5$ cm z fragmentami ramion, bez kabłąka i mechanizmu w środku cylindra. Korpus wykonano z mosiądżowanego żelaza. Pierwsze kłódki cylindryczne na ziemiach polskich (w typie A) pojawiły się we wczesnym średniowieczu i stanowiły początkowo importy z Rusi lub Skandynawii. Typ A, bardziej popularny, notowany był na stanowiskach o chronologii od IX po XIV w., typ B był młodszy i występował od XII po XV wiek (Bartczak 1979, 11-12, 22-27, tabl. 20). Od kłódek w typie A różnił się brakiem małego cylindra, w miejsce którego pojawiły się wystające ramiona z otworami na końcach, przytwierdzone do korpusu. Przekształceniu uległ też kabłąk wygięty w literę U, który zastąpiono płytką zaopatrzoną od strony korpusu w sprężynie, a od strony zewnętrznej w prostopadły pręt (Bartczak 1979, 25-26, tabl. 20).

Podobne kłódki, zaliczone do typu B, występowały nielicznie. Znane egzemplarze, datowane na wiek XIII, pochodzą z Raciąża, Poznania, Krakowa-Okolu, Rozprzy, Opola (prawobrzeżnego i Ostrówka), stanowiska 2 w Gdańsku. Wykonane były z żelaza. Różny był stopień ich zachowania, najczęściej znajdowano część kabłąka (Rozprza, Opole prawobrzeżne, Raciąż) lub korpusu (Poznań, Gdańsk). Kompletnie zachowane okazy pochodziły z Krakowa i Ostrówka w Opolu (Bartczak 1979, 26, tabl. 7: 5-7; 8; 9: 2-3). Jak przypuszcza A. Bartczak, typ B reprezentowało także 6 okazów brązowych kłódek, znalezionych podczas badań na Ostrówku w Opolu a zaliczonych przez Marianą Haisig do wyrobów pochodzących najpóźniej z VII wieku (Haisig 1956, 172-174, tabl. 39:1-5; Bartczak 1979, 26-27). Kłódki cylindryczne w typie B znalezione zostały także na grodzisku w Czermnie (Zbierski 1959, 122-123, ryc. 158), na osadzie w Drohiczyńcu, w nawarstwieniach z XII-XIII w. (Musianowicz 1969, 177, tabl. 28: 4, 9), podczas badań późnośredniowiecznych dworów w Kozłowie woj. świętokrzyskie, Krzykawce

w woj. małopolskim i Orłowie nad Bzurą (Marciniak-Kajzer 2011, 121-122, ryc. V.6: 1, 4, 5-6). Kłódki pochodzące z dworów były silnie zniszczone, pozostały z nich jedynie fragmenty korpusów. Ostatnio z żelazne kłódki cylindryczne, dobrze zachowane, wydobyto podczas prac archeologicznych prowadzonych na rynku we Wrocławiu w nawarstwieniach wiązanych z XIV–XV w. (Limisiewicz *et al.* 2002, 95, 97, ryc. 79 f-g). Tego typu zabytki znaleziono również na stanowisku położonym bliżej Dąbrówki. W Zgłowiączce na Kujawach, w poziomach osadniczych, datowanych na początek XII–I ćw. XIII wieku, znaleziono 3 cylindryczne kłódki, w tym przynajmniej jedną kompletną, typu B (Andrzejewska 1996, 91, tab. 70: 7).

Wśród narzędzi najliczniej reprezentowane były noże, których odkryto, w różnym stanie zachowania, w sumie 28. Z trzonków zachowywały się najczęściej trzpienie mające postać kolca (przy oprawie nasadzanej) lub listwy (przy mocowanej nitami okładzinie). Sporadycznie udawało się zidentyfikować pozostałości po okładzinach lub oprawach z surowców organicznych. Głownie posiadały trójkątne przekroje, trzpienie prostokątne lub trapezowate. Wszystkie noże należały do form jednostronnych. Użytkowane były zapewne w kuchni lub jako noże osobiste. W zbiorze noży dominowały formy średnie (19 przedmiotów) o zachowanej długości głowni wahającej się od 11,8 do 5,5 cm, długości trzonka od 9,0 do 1,0 cm przy szerokości głowni od 2,3 do 1,0 cm i trzonka od 1,8 do 0,5 cm. Dominowały trzpienie ukształtowane w formie kolca. Noże średnie znalezione zostały w obiektach: 3, 7, 11, 38, 65, 79, 83, 115, 117, 137, 144. Najlepiej zachowany egzemplarz pochodził z obiektu 115 (Ryc. 21: 2). Długość głowni wynosiła 11,5 cm, trzonka 4,0 cm, szerokość głowni 1,6-1,0 cm, trzonka 1,0-0,6 cm. Zachowała się prawie w całości kościana oprawa nasadzona na trzpień trzonka. Na trzonku jednego z noży, wydobytego z wypełniska obiektu 11 znajduwały się ślady drewnianej, nadpalonej oprawy. Na kolejnych trzech trzonkach noży (z obiektów: 9, 117, 137), zaobserwowano brązowe nity, służące do mocowania okładziny.

Z noży dużych tylko 1 egzemplarz zachował się w całości (z obiektu 38, Ryc. 21: 1). Nóż ten miał głownię o długość 16,5 cm i szerokości 2-1,3 cm. Długość trzonka wynosiła 12,0 cm, szerokość 2,0 cm. Zachowały się na nim 3 otwory o rozstawie około 4 cm służące do mocowania nitami okładziny. Na końcu trzonka znajdował się otwór służący zapewne do zawieszania go przy pasie, bądź na ścianie. Pozostałe noże, zaliczone do formy dużych (z obiektów 82, 8, 78), zachowały się fragmentarycznie.

Zidentyfikowano także fragment małego noża (z obiektu 38) o głowni o długości 6,7 cm i szerokości 1,0 cm, trzonku o długości 1,8 cm i szerokości 0,4-0,3 cm. Trzpień ukształtowany był w formie kolca. Trzy fragmenty noży niezaklasyfikowane do określonej grupy wielkościowej wydobyto także z obiektów: 9, 78 i 115.

Z pozostałych narzędzi wyróżniono fragmenty 3 sierpów, pochodzących z wypełnisk obiektów: 10, 78 i 79. Najlepiej zachowany zabytek odkryto w obiekcie 79. Wykonany był z taśmy żelaznej. Jego długość wynosiła około 28,7 cm, szerokość maksymalna części tnącej 1,3 cm, grubość 0,4-0,3 cm.

Do grupy obejmującej części stroju zaliczono fragmenty 2 klamerki, 1 sprzączki i 1 podkówki. Klamerka z obiektu 6 (Ryc. 21: 8) była słabo zachowana i silnie skorodowana, jej wymiary wynosiły 4,2 × 2,2 cm. Kształtem zbliżona była do ósemki a kolec przymocowany był w miejscu połączenia dwóch ogniów. Podobny zabytek znany jest z dworu w Orłowie nad Bzurą (Kajzer 1990a, 282, 263, ryc. 17: 10). Druga klamerka (z obiektu 79, Ryc. 21: 7) ma 3,5 cm długości i około 2,5-2,0 cm szerokości, kolec o długości 1,8 cm. Większa była sprzączka o prostokątnej ramie i wymiarach 6,8 × 4,5 cm, jej kolec był zniszczony. Znaleziona została w obiekcie 143.

Długość podkówki (z obiektu nr 57) wynosiła 7,7 cm, przy szerokości 1,2 cm i grubości 0,4 cm. Posiadała 3 otwory do mocowania przy obcasie buta.

W nielicznie reprezentowanej grupie militariów wyróżniono fragmenty ostrogi (z obiektu 7) i grot bełtu (z obiektu 17). Ostroga (Ryc. 21: 4) była bardzo zniszczona, w związku z czym określenie, szczególnie jej podtypu jest mocno utrudnione. Zachował się tylko bolec w formie piramidального kolca i fragmenty ramion, bez zaczepów. Długość lepiej zachowanego ramienia liczyła 6,5 cm, bodźca – około 2 cm. Ostroga ta reprezentowała typ II, prawdopodobnie odmianę 4 lub 5 wg klasyfikacji Zofii Hilczerówny (1956, 53-58, tabl. VI-VII). Analogiczne egzemplarze pochodzą ze Szczecina i Gdańska, z poziomów datowanych na przełom XII/XIII w., z Opola – z nawarstwień wiązanych z końcem XIII – początkiem XIV w., z Gniezna (XII w.), Błonia (XIII w.), Santoka (XIII/XIV w.; Hilczerówna 1956, 53, 57). Ostrogi z piramidalnym bodźcem typu II miały dość szeroki przedział chronologiczny i współwystępowały w późnym średniowieczu z ostrogami z gwiaździstym bodźcem – np. we Wrocławiu (Wachowski 2010, 179-181, ryc. 125).

Grot o długości 7,9 cm posiadał prostokątny trzpień i kwadratowe w przekroju ostrze. Można go zaliczyć do grotów ręcznej broni miotającej.

PRZEDMIOTY KAMIENNE

Do przedmiotów kamiennych zaliczono 4 fragmenty osełek (z obiektów: 41, 84), 14 rozcieraczy kamiennych (z obiektów: 25, 79, 80, 81, 82, 130 i 137, 139) oraz 2 tłuki (z obiektu 137). Nie można wykluczyć, że niektóre z wymienionych powyżej artefaktów znaleziono w obiektach późnośredniowiecznych na wtórnym złożu.

MATERIAŁY NOWOŻYTNE

Do zabytków nowożytnych zaliczono 72 fragmenty ceramiki naczyniowej oraz przedmiot metalowy (podkówka buta z obiektu 57). Materiały te pozyskano głównie z kilku obiektów położonych na południowo-zachodnich i zachodnich krańcach stanowiska. Nieliczne (19 fragmentów ceramiki) pochodziły z warstwy z podczyszczania humusu. Dalsze 15 ułamków znalezionych zostało jako materiał wtórny w zasypiskach obiektów późnośredniowiecznych.

Dominowały fragmenty pochodzące z środkowych części naczyń (52 ułamki), niezbyt licznie reprezentowane były krawędzie (9 ułamków) i dna (8 fragmentów). Zidentyfikowano także 2 fragmenty uch dzbanów lub garnków oraz ułamek pokrywki.

Najliczniej reprezentowane były w zbiorze naczynia wypalone w atmosferze utleniającej, grupy technologicznej D (52 fragmenty – 72,22% ogółu), przy czym wyraźnie przeważały wyroby z glin żelazistych (50 ułamków – 69,44% ogółu) nad wykonanymi z glin białych, kaolinitowych (2 fragmenty – 2,78% ogółu). Licznie występowały także naczynia grup technologicznych E, F i E/F – szkliwione, angobowane/malowane oraz angobowane i szkliwione, obejmujące łącznie 19 fragmentów (26,39% ogółu). Odnotowano natomiast tylko 1 ułamek naczynia wypalonego w atmosferze redukcyjnej (grupa technologiczna B) (Ryc. 22).

Wszystkie naczynia wykonane zostały techniką toczenia na kole. Do produkcji używano glin żelazistych schudzanych domieszką piasku drobnoziarnistego w ilości małej lub średniej. Dominowały przełamy jednobarwne. Na ok. 20% naczyń zachowały się ślady okopceń i przywar, świadczące o ich użytkowaniu w kuchni.

Dna naczyń ukształtowane były płasko. Na nielicznych udało się zaobserwować ślady podsypki organicznej oraz odcinania naczynia od tarczy koła (grupa D).

Naczynia wypalano głównie w zaawansowanej atmosferze utleniającej, nadającej ściankom wyrobów barwę cegląstą lub kremową.

Ornamentacja powierzchni naczyń była oszczędna. Zaobserwowano jedynie fragmenty zdobione żłobkami dookolnymi oraz wygładzaniem powierzchni (grupa

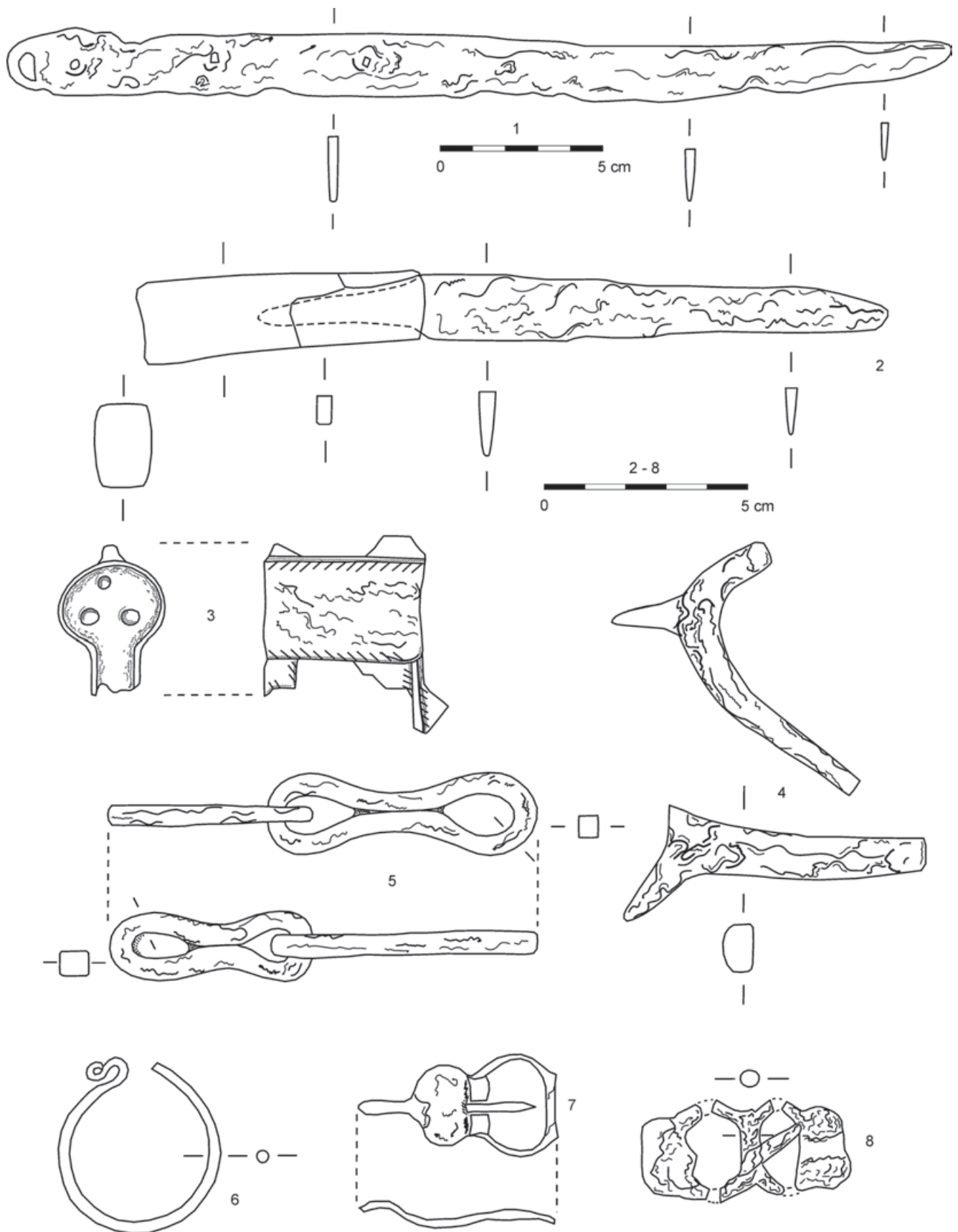
D, E/F), naczynia szkliwione oraz angobowane i malowane. Do szkliwienia naczyń używano glazur w kolorach jasno- i ciemnozielonym oraz ciemnooliwkowym. Glazurą powlecano naczynie obustronne lub tylko od zewnętrznej lub wewnętrznej strony, obejmując również fragment krawędzi. Do polewania naczyń stosowano angobę w kolorze białym. Do malowania również używano głównie glinki w kolorze białym, rzadziej cegląstym. Nieliczne fragmenty naczyń pokryte były zarówno angobą, jak i szkliwem. Stosowano białą angobę pod spód, a na wierzchu szkliwo o barwie jasnozielonej, przezroczystej lub cegląsto-brązowej i białej. Wyróżniono także fragmenty naczyń, które pokryte były cegląsto-brązowym szkliwem i zdobione malowaną białą gliną linią falistą. Wśród fragmentów naczyń udało się rozpoznać części garnków, mniejszych naczyń – garnuszków, miseczek, pokrywek (grupa D) oraz mis, miseczek i talerzy (grupa E/F).

PÓŻNOŚREDNIOWIECZNA I NOWOŻYTNA CERAMIKA NACZYNIOWA – ANALIZA ZWIĄZKÓW CHRONOLOGICZNO- PRZESTRZENNYCH

W zbiorze ceramiki późnośredniowiecznej z Dąbrówki wyraźnie dominowały naczynia wypalone w atmosferze redukcyjnej, zaliczone do grup technologicznych B i C (łącznie 62,3%), charakterystyczne dla rozwiniętych faz późnego średniowiecza. Duży udział miały też naczynia wypalone w słabo zaawansowanej atmosferze utleniającej lub redukcyjnej, zaklasyfikowane do grup technologicznych A/D i A/B (łącznie 36,7%). Zaledwie niewielki odsetek stanowiły natomiast fragmenty naczyń nawiązujących w technice wykonania i składzie masy ceramicznej do tradycji wczesnośredniowiecznych (grupa technologiczna A – 0,23%). Naczynia grup A, A/D i A/B występują najliczniej na stanowiskach datowanych na przełom wczesnego i późnego średniowiecza oraz początki późnego średniowiecza. Równie niewielki był udział naczyń wypalonych w zaawansowanej atmosferze utleniającej (grupa technologiczna D – 0,72%) oraz naczyń szkliwionych (grupa technologiczna E – 0,01%), pojawiających się w większej liczbie na stanowiskach o chronologii związanej ze schyłkiem późnego średniowiecza i czasami wczesnonowożytnymi.

Na 4 dnach zachowały się czytelne znaki garncarskie. Analogiczne znaki znane są m.in. z materiałów z zamku w Raciążku – swastyka, krzyż maltański (Kajzer 1990b, ilustr. 78: 1-4), czy Strzelna – krzyż łaćniński, krzyż maltański (Sulkowska-Tuszyńska 1997, 46, tab. 14).

Ceramika redukcyjna na Kujawach pojawia się w połowie XIII wieku w materiałach z klasztoru oo.

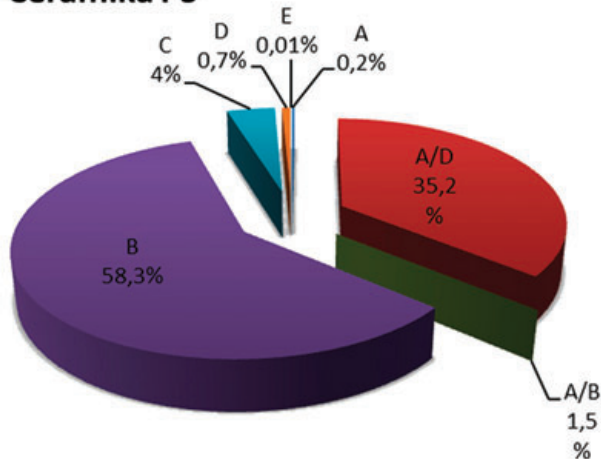

Ryc. 21. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór przedmiotów metalowych. (1-2) noże; (3) kłódka cylindryczna; (4) ostroga; (5) wrzeciędz; (6) kablączek; (7-8) klamerki (rys. A. Nierychlewska)

Fig. 21. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Selection of metal artifacts. (1-2) knives; (3) cylindrical padlock; (4) spur; (5) hasp; (6) temple ring; (7-8) buckles (Fig. A. Nierychlewska)

Ceramika PŚ

Ryc. 22. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Nowożytna ceramika naczyniowa – podział na grupy technologiczne

Fig. 22. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Modern pottery – division into technological groups

Franciszkanów w Inowrocławiu, osiągając w 2 poł. XIII – 2-3 ćw. XIV w. udział 95,6% (Bednarczyk 1979, 69, 71, tab. 6, 8). Również w Kruszwicy ceramika redukcyjna notowana była w nawarstwieniach z 2 poł. XIII w. w ilości 24,05%, a w warstwach z 1 poł. XIV w. jej udział wynosił już 58,4% (Dzieduszycki 1982, tab. 3, 10). W pobliskim Strzelnie w materiałach z klasztoru Norbertanek w fazie II datowanej na 2-3 ćw. XIII – 4 ćw. XIV w. odnotowano 23,8% naczyń redukcyjnych (Sulkowska-Tuszyńska 1997, 49). Jedynie wśród materiałów ceramicznych z zamków w Brześciu Kujawskim i Raciążku naczynia redukcyjne notowane są nieco później, dopiero od 2 ćw. XIV w. (Kajzer 1990b, 214; Kapusta 1997, 154-160), podobnie z zespołu dominikańskiego w Brześciu Kujawskim (Andrzejewska, Kajzer 1995, tab. 11, 12).

Można zatem przyjąć 2 poł. XIII w. za czas pojawienia się ceramiki redukcyjnej w większości znaczących ośrodków na Kujawach, co nie odbiega od wyników badań dla innych znanych ośrodków w Polsce, np. Szczecina (XII/XIII w.; Łosiński, Rogosz 1986, 52-53), Kołobrzegu (poł. XIII w.; Rębkowski 2007, 210), Gdańska (XIII w.; Leciejewicz 1962, 121; Nawroński 1978, 159), Wrocławia (2 ćw. XIII w.; Kaźmierczyk 1970, 286) i Poznania (poł. XIII w.; Dębska-Luty 1972, 165; tabl. A).

W XIV wieku naczynia wypalane w atmosferze redukcyjnej wyraźnie się upowszechniają, natomiast dominują w materiałach z XV i 1 poł. XVI w. (por. dane dla Raciążka, Brześcia Kujawskiego. Inowrocławia czy Strzelna; Kajzer 1990b, 214-222; Sulkowska-Tuszyńska 1997, 61-62; Bednarczyk 1979, tab. 6; Kapusta

1997, 155-159). Następnie w większości ośrodków na Kujawach, m.in. Kowalu, Klóbce, Lubieniu Kujawskim od początków XVI w. naczynia wypalane w zaawansowanej atmosferze utleniającej sukcesywnie wypierają naczynia redukcyjne (Horbacz, Kajzer 1991a, tab. 1; Kajzer 1991a, 131-136, tab. 1; Horbacz 1991, 145-155, tab. 1; Sulkowska-Tuszyńska 1997, 74, 149). Natomiast w Raciążku, Radziejowie czy Brześciu Kujawskim na większą skalę ceramika utleniająca grupy technologicznej D pojawia się dopiero w XVII w. a nawet XVIII w., nadal dominują natomiast naczynia redukcyjne (Kajzer 1990b, 214-221; Kajzer 1991c, 150-152; Kapusta 1997, 163-164). Warto nadmienić, że naczynia wypalane w zaawansowanej atmosferze utleniającej notowane są w materiałach późnośredniowiecznych od końca XIV w. w Strzelnie (Sulkowska-Tuszyńska 1997, 62-63), na zamku w Raciążku sporadycznie w warstwach datowanych od wieku XV (Kajzer 1990b, 214-221). Wraz z ceramiką grupy technologicznej D pojawiają się naczynia szklione, angobowane i malowane grup technologicznych E i F.

Asortyment naczyń z Dąbrówki był mało zróżnicowany. Być może sytuacja ta związana jest z okresowym jedynie użytkowaniem stanowiska, jako miejsca produkcyjnego. W grupach technologicznych A/D i A/B oprócz dominujących garnków, wyróżniono jedynie nieliczne fragmenty garnuszków, pokrywek (tylko stożkowatych), mis i patelni. Wśród garnków grupy A/D najczęściej występowały naczynia silniej profilowane, z taśmowatą, lekko profilowaną krawędzią wylewu, bez okapu lub z okapem słabo wykształconym, niekiedy z lekko zaznaczonym wrębem. Kolejne, pod względem liczebności miejsce zajmowały garnki z cylindryczną szyją oraz garnki o łagodnym esowatym profilu i słabo profilowanej krawędzi wylewu. Nielicznie reprezentowane były naczynia ze zredukowaną szyją. W grupie A/B najwięcej wyróżniono garnków o łagodnym esowatym profilu, o mniej lub bardziej wydętym brzuścu. Rzadko natomiast notowane były formy z cylindryczną szyją oraz silniej profilowane garnki. Wyroby zaliczone do grupy technologicznej A zachowane były w zbyt fragmentarycznym stanie aby określić typy naczyń.

Wśród ornamentów naczyń grup technologicznych A, A/D i A/B najbardziej popularne były jednowątkowe motywy żłobków dookólnych i rytej linii falistej oraz dwuwątkowe motywy żłobków dookólnych połączonych z linią falistą lub nacięciami ukośnymi.

W grupach technologicznych B i C zanikają garnki z cylindryczną szyją a pojawiają się nowe typy naczyń – dzbany i dzbanuszki, miseczki oraz trójnóżki. Trójnóżki notowane są w materiałach z klasztoru Norbertanek

w Strzelnie w niewielkim, nieprzekraczającym 1% udziale od schyłku XIII w., upowszechniają się jednakże dopiero na przełomie późnego średniowiecza i czasów nowożytnych w 2 ćw. XVI wieku (Sulkowska-Tuszyńska 1997, 102-105).

Wśród garnków grup B i C dominują formy o łagodnym, esowatym profilu z zaokrągloną krawędzią wylewu, niekiedy zaopatrzoną w słabo zaznaczony wrąb oraz garnki silniej profilowane z taśmowatą, profilowaną krawędzią wylewu z ostro zaznaczonym okapem i wrębem. Liczniej występowały również garnki o wychylonej na zewnątrz, wałeczkowatej, nieprofilowanej krawędzi wylewu i zredukowanej szyi, często zaopatrzonej w plastyczny wałeczek w miejscu przejścia w brzusiec, sporadycznie rejestrowane w grupie A/D. Rzadko notowano formy ze zredukowaną szyją i prosto ustawioną krawędzią wylewu.

Wśród dzbanów liczniej reprezentowane były (szczególnie w grupie C) formy z wylewem ustawionym prosto, o nieprofilowanej lub słabo profilowanej krawędzi. Rzadziej natomiast rejestrowano dzbany z wychyloną na zewnątrz krawędzią wylewu.

Wśród pokrywek, oprócz stożkowatych wyróżniono nieliczne formy dzwonowate.

Poszerzył się zestaw motywów zdobniczych. Oprócz nadal popularnych żłobków dookolnych i rytej linii falistej, często notowane były jedno i dwuwątkowe motywy bazujące na odciskach stempli i kratki. Obserwowano także naczynia o wygładzanych i wyświecanych powierzchniach. Ornamenty odciskane radełkiem lub stemplem szczególnie popularne są w zdobnictwie naczyń z XIV i XV w. pochodzących z różnych stanowisk w Polsce (Kruppé 1961, 66; 1967, 189-191; 1981, cz. II; tabl. 7-10, 12-14, 16, 39, 50), choć występują już znacznie wcześniej. Naczynia o wyświecanej powierzchni notowane były w zbiorach ze Strzelna z fazy wiązanej z 2-3 ćw. XIII – 4 ćw. XIV w. (Sulkowska-Tuszyńska 1997, 46) oraz w Inowrocławiu, gdzie ten sposób zdobienia obserwowano od 2-3 ćw. XIV w. (Bednarczyk 1979, 98, 102). W Warszawie naczynia o wyświecanej powierzchni pojawiają się w 1 poł. XIV w., a upowszechniają się w drugiej jego połowie i w wieku XV (Kruppé 1961, 70; 1967, 191-192), podobną tendencję można zaobserwować na innych stanowiskach (Kruppé 1981, cz. II, tabl. 41-44, 46, 73, 74).

Podobne naczynia licznie notowane były na stanowiskach kujawskich. Dla przykładu na zamku w Brześciu Kujawskim, gdzie w nawarstwieniach datowanych od 2 ćw. XIV po 1 poł. XVII w. zaobserwowano wysoki, sięgający średnio 16,6% udział naczyń wypalonych w słabo zaawansowanej atmosferze utleniającej

(grupa technologiczna A) oraz wysoki, wynoszący 82% odsetek naczyń redukcyjnych (grupy technologiczne B i C). Niewiele było natomiast naczyń wypalonych w zaawansowanej atmosferze utleniającej (grupa technologiczna D – 0,7%), szklawionych (grupa technologiczna E – 0,32%), czy angobowanych (grupa technologiczna F – 0,27%). W zbiorze tym w grupie A występowały naczynia z cylindryczną szyją, garnki o łagodnym esowatym profilu i słabo profilowanej krawędzi wylewu, garnki silniej profilowane, z krawędzią wylewu taśmowatą, bez okapu lub z okapem słabo wykształconym, niekiedy z lekko zaznaczonym wrębem. Natomiast w grupach ceramiki redukcyjnej analogiczne, jak w pochodzące z Dąbrówki, naczynia o esowatym profilu o mniej lub bardziej wydętym brzusku i zaokrąglonej krawędzi wylewu, niekiedy zaopatrzonej we wrąb, naczynia silniej profilowane z taśmowatą krawędzią wylewu z okapem i wrębem. Rejestrowano także garnki o wychylonym na zewnątrz, wałeczkowatym wylewie, niekiedy pogrubionym na końcu, nieprofilowanym i zredukowana szyją, często zaopatrzoną w plastyczny wałeczek w miejscu przejścia w brzusiec. Z dzbanów najliczniej reprezentowane były formy z prosto ustawionym wylewem o słabo profilowanej krawędzi. Wśród pokrywek wyróżniono formy stożkowate i dzwonowate. Analogiczne było również zdobienie naczyń z dominującymi żłobkami dookolnymi oraz współwystępującymi motywami linii falistych, stempli, czy „jodełki” (Kapusta 1997, 134-160, tabl. I-IV, VI-VII). Podobne pod względem formy i zdobienia naczynia odnajdujemy również w zespole ceramiki naczyniowej wydobytej podczas badań zespołu poddominikańskiego w Brześciu Kujawskim (Andrzejewska, Kajzer 1995, tabl. I-II).

Analogiczny, jak w materiale z zamku w Brześciu Kujawskim, rozkład grup technologicznych zaobserwowano w zbiorze ceramiki naczyniowej z XIV-XVIII w., wydobytej podczas badań wzgórze zamkowego w Raciążku, gdzie w poziomach związanych z funkcjonowaniem i destrukcją zamku naczynia grupy technologicznej A, notowane aż po schyłek wieku XVI, stanowiły średnio od 7-27,1%, grup B i C – 59,1-87,7%, grupy D – 0,6-16,1%, grupy E – 0,2-5,2%, grupy F – 0,1-0,7%. Ceramikę redukcyjną zaobserwowano w poziomach datowanych od 2 ćw. XIV w. i jej udział sukcesywnie wzrastał, utrzymując się nadal na wysokim poziomie, sięgającym od 75 do 96% w XVIII w. Natomiast naczynia wypalane w zaawansowanej atmosferze utleniającej pojawiły się w niewielkiej domieszce w poziomach datowanych od około połowy XV w. W zbiorze ceramiki z Raciążka odnajdujemy też naczynia analogiczne pod względem formy i ornamentyki do materiałów

z Dąbrówki (Kajzer 1990b, 214-222, ilustr. 78, 80, 81, 82; Wójcicka 1982, 25-30).

Materiałów porównawczych dostarcza również zbiór naczyń z klasztoru Norbertanek w Strzelnie. W fazie datowanej na 2-3 ćw. XIII – 4 ćw. XIV w. obserwowane w nim były garnki z cylindryczną szyjką, garnki o profilu esowatym i słabo profilowanej krawędzi wylewu, garnki z zaokrągloną krawędzią wylewu, niekiedy zaopatrzoną w słabo zaznaczony wręb, garnki profilowane z okapem słabo wykształconym i mniej liczne z silnie zaakcentowanym, dzbany z wychylonymi lub prosto ustawionymi krawędziami wylewów, jak również pokrywki stożkowate i dzwonowate. Notowane były naczynia redukcyjne w ilości 23,8% oraz nieliczne, nieprzekraczające 0,3% udziału naczynia szklwione. Dominowały natomiast wyroby wypalone w słabo zaawansowanej atmosferze utleniającej. W zdobnictwie naczyń w tej fazie pojawiły się ornamenty wykonane radełkiem i stempelem, listwy plastyczne oraz polerowanie powierzchni. Wszystkie naczynia wykonane były techniką taśmowo-słizgową (Sulkowska-Tuszyńska 1997, 44-61, tabl. 17-26).

W fazie datowanej na 4 ćw. XIV w. – 1 ćw. XVI w. wzrasta do blisko 60% udział naczyń wypalonych w atmosferze redukcyjnej oraz szklwionych do 3%, pojawiają się wyroby angobowane (około 0,5%) oraz wypalane w zaawansowanej atmosferze utleniającej. Maleje natomiast udział naczyń wypalanych w słabo zaawansowanej atmosferze utleniającej. Wśród zdobień zaczyna dominować polerowanie powierzchni wyrobów (około 60%). W asortymencie naczyń zanikają garnki z cylindryczną szyją, zmniejsza się znacząco udział naczyń esowatych, słabo profilowanych, licznie wstępują natomiast garnki z zaokrągloną krawędzią wylewu zaopatrzoną w słabo zaakcentowany wręb, garnki z okapem, sporadycznie baniaste garnki ze zredukowaną szyją. Pojawiają się garnki z uchem. Zanikają dzbany z wychylonymi krawędziami, ustępując formom z prosto ustawioną, profilowaną krawędzią wylewu. Wśród pokrywek nadal dominują formy stożkowate i dzwonowate. Obok nadal dominującej techniki taśmowo-słizgowej zaczęto stosować toczenie naczyń (Sulkowska-Tuszyńska 1997, 61-74, tabl. 18-35).

Zbliżone pod względem morfologii, techniki produkcji, domieszki z przeważającym udziałem piasku drobno- i średnioziarnistego oraz ornamentyki były też materiały późnośredniowieczne z pobliskiego stanowiska 2 w Dąbrówce. Wyróżniono wśród nich garnki, dzbany, misy, pokrywki, patelnie, trójnóżki oraz niewystępujące w materiałach z Dąbrówki kubki. Wśród garnków występowały, analogicznie do wyróżnionych na omawianym stanowisku naczynia

o łagodnym esowatym profilu ze słabo profilowaną oraz z zaokrągloną krawędzią wylewu, garnki silniej profilowane, ze słabiej lub silniej odwiniętym na zewnątrz wylewem o taśmowatej, profilowanej krawędzi bez okapu lub z okapem słabo wykształconym, niekiedy z lekko zaznaczonym wrębem lub z ostro zaznaczonym okapem i wrębem. W grupie dzbanów reprezentowane były zarówno formy z wylewem wychylonym, jak i prosto ustawioną, niekiedy profilowaną krawędzią wylewu, wśród pokrywek formy stożkowate i dzwonowate (te ostatniej mniej licznie). Naczynia zdobione były najczęściej motywami żłobków dookólnych oraz listwą plastyczną umieszczaną pod wylewem, na szyjce naczynia. Występowały także motywy rytej linii falistej, żłobków w połączeniu z linią falistą, odciski stempla prostokątnego, stempli w kształcie litery V, „jodelki”, romboidalnej kratki, odciskanych dołków, czy plastycznych linii falistych umieszczanych na krawędzi wylewu. Znaczna część naczyń, wyróżniona głównie jako grupa technologiczna C1 posiadała wygładzane i wyświecane powierzchnie. Na stanowisku tym obserwujemy, odmienny niż na stanowisku 14 w Dąbrówce, procentowy rozkład grup technologicznych ceramiki wydobytej z warstw i obiektów datowanych od XIV po początek XVII w. Wyraźnie dominującą grupę stanowią naczynia wypalone w zaawansowanej atmosferze utleniającej (grupa technologiczna D – blisko 60%). Ceramika redukcyjna grup technologicznych B i C obejmuje niecałe 30%. Niewielkie są udziały naczyń wypalonych w słabo zaawansowanej atmosferze utleniającej (grupa technologiczna A - około 5%) oraz szklwionych, angobowanych i innych (grupy technologiczne E i F – osiągające łącznie około 5%; Wieczorek 2010, t. 1, 82-83, 85-92, 97-101, 106-118, 128-131; t. 2, ryc. 10-27).

Podobnie jak w przypadku zbioru ze stanowiska 14 w Dąbrówce, zauważono zbieżność form naczyń wypalonych w atmosferze utleniającej z formami ceramiki wypalanej w atmosferze redukcyjnej (Wieczorek 2010, t.1, 82, 86).

W okresie nowożytnym w materiale ze stanowiska 14 w Dąbrówce zanikają prawie zupełnie naczynia wypalane w atmosferze redukcyjnej, choć obraz ten może być zaburzony przez zbyt małą liczbę fragmentów w analizowanym zbiorze. Wyraźnie natomiast dominują wyroby wypalane w zaawansowanej atmosferze utleniającej (grupa technologiczna D). Wyraźnie zwiększa się liczba naczyń szklwionych (grupa technologiczna E), pojawia się ceramika malowana i angobowana (grupa technologiczna F) oraz szklwiona i angobowana lub malowana (grupa technologiczna E/F). Naczynia wykonywano techniką toczenia na kole. Dominuje szklwiwo

Ryc. 23. Dąbrówka, stan. 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie. Fragment tzw. Mapy Kwatermistrzostwa, obrazującej stan z ok. 1830 r. (K2S3, ark. 21)

Fig. 23. Dąbrówka, site 14, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. Fragment of the so-called Quartermaster's map, illustrating the state as of approx. 1830 (K2S3, sheet 21)

w kolorach ceglasto-brązowym i zielonym, używane najczęściej do szklwienia naczyń w XVI i 1 poł. XVII wieku (Gajewska 1993, 163). Oprócz znanych już z wcześniejszego okresu, rejestrowane są w niewielkiej liczbie nowe formy naczyń – talerze.

Nieliczny zbiór uniemożliwia dokonanie porównania z innymi stanowiskami nowożytnymi pod względem procentowego udziału poszczególnych grup technologicznych. Natomiast podobne pod względem asortymentu i formy naczynia możemy odnaleźć wśród materiałów pochodzących z różnych stanowisk w całej Polsce – m.in. z Warszawy (Gierlach 1966, 131-137), z Komorowa w Wielkopolsce (Malinowski, Kałagate 1999, 9-82) oraz z Kleczanowa koło Sandomierza, datowanych na XVI-XVII wiek (Buko 1997, 199-213; tabl. 9.VI-VIII), analogicznie jak pochodząca z tego samego przedziału czasowego nowożytna ceramika naczyniowa z Sandomierza (Dąbrowska *et al.* 1993, 244-260).

Liczne fragmenty nowożytnych naczyń ceramicznych odkryto także w pobliżu stanowiska 14 w Dąbrówce. Na stanowisku 2 w Dąbrówce znaleziono zabytki o chronologii określonej na przełom XV/XVI – 1 poł. XVII wieku (Wieczorek 2010, t. 1, 83-85, 90-99, 101-105, 109-116, 128-131; t. 2, tab. 27-45). Na uwagę zasługują również materiały pochodzące z badań w Kowalu, datowane głównie na wiek XVI-XVII, wśród których ceramika grupy technologicznej D stanowiła blisko 46%, a naczynia szklwione około 14% (Horbacz, Kajzer 1991a, tab. 1, tabl. I: 16-22; II; III).

Biorąc pod uwagę znaczący udział naczyń wypalonych w atmosferze redukcyjnej oraz słabo zaawan-

sowanej atmosferze utleniającej i redukcyjnej, przy jednocześnie niewielkiej liczbie wyrobów wypalonych w zaawansowanej atmosferze utleniającej i szklwionych, chronologię zespołu naczyń późnośredniowiecznych z Dąbrówki 14 można łączyć z XIV i 1 połową XV w. Nieliczne fragmenty naczyń, głównie grup technologicznych D i E, mogły pochodzić z 2 poł. XV i początków XVI w., a fragmenty zaliczone do grupy technologicznej A z 2 poł. XIII w.

Na początek późnego średniowiecza wskazuje również znaczny udział naczyń z cylindryczną szyją oraz garnków esowatych ze słabo profilowaną krawędzią wylewu, występujących w zespołach naczyń wczesnośredniowiecznych oraz pochodzących z początku późnego średniowiecza a zanikających w materiałach datowanych od 2 poł. XIV w. Dla czasów tych typowa była także obecność w materiałach den sygnowanych znakami garncarskimi. Datowanie na początek późnego średniowiecza potwierdzają również zabytki metalowe, głównie brązowy kabłączek typu III, odmiany B, znany ze stanowisk o chronologii od XI po 1 poł. XIV w. oraz ostroga typu II, występująca na stanowiskach datowanych od przełomu XII/XIII w. po późne średniowiecze. Na rozwinięte fazy późnego średniowiecza wskazują natomiast licznie reprezentowane formy garnków z zaokrągloną krawędzią wylewu i zaakcentowanym wrębem, profilowanych garnków ze słabiej lub silniej wywinętym wylewem. Typowe dla późnego średniowiecza są także naczynia o wychylonym na zewnątrz, wałeczkowatym wylewie, niekiedy pogrubionym na końcu, nieprofilowanym i zredukowana szyją oraz zdobienia naczyń

poprzez wyświecanie i wygładzanie ich powierzchni, jak również umieszczanie na nich ornamentów wykonanych stempelkiem i radełkiem.

Chronologię niewielkiego zespołu naczyń nowożytnych można natomiast łączyć z 2 połową XVI-XVII w., choć nie można wykluczyć, że niektóre, znalezione w warstwie kulturowej fragmenty naczyń, mogły pochodzić z XVIII czy nawet początków XIX w.

Materiały archeologiczne korespondują ze źródłami historycznymi wskazującymi na zasiedlenie tego terenu od późnego średniowiecza po czasy nowożytne.

■ ZARYS ŚREDNIOWIECZNYCH I NOWOŻYTNICH DZIEJÓW WSI

Na terenie powiatu kowalskiego, wchodzącego w skład województwa brzesko-kujawskiego, znajdowały się w późnym średniowieczu w niedalekim sąsiedztwie cztery miejscowości o nazwie „Dąbrówka”, należące w połowie XVI w. do parafii Grabkowo (Guldon 1964, 27). Dwie z nich (Dąbrówka i Dąbrówka Sosnowa) zaginęły w 2 poł. XVI-XVIII w., nie wystąpiły już bowiem na tzw. *Mapie Kwaternistrzostwa* (Topograficzna karta Królestwa Polskiego 1843; Ryc. 23), obrazującej stan z około 1830 r., nie zostały również wymienione w Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich z lat 80. XIX w. (Sulimierski *et al.* 1880, 933). W źródłach tych notowane są dwie miejscowości o nazwie „Dąbrówka”, mianowicie Dąbrówka Połajewska z folwarkiem oraz Dąbrówka (Wielka).

Obie Dąbrówki mają dowodnie poświadczoną metrykę średniowieczną. Dąbrówka (Wielka) pierwszy raz w źródłach pisanych wymieniona została w 1402 roku, a pobliska Dąbrówka Połajewska w 1489 roku (Nowak 1991, 26, tab. 1). Obie miejscowości znajdowały się w rękach prywatnych. Z Dąbrówki (Wielkiej) w 1408 r. pisał się Jakusz herbu Sokola, notowany w źródłach do 1433 r. Jego syn Jan wraz z krewnym, być może bratem, Michałem, nabyli w 1434 r. dział w Dąbrówce od Wojciecha Rychlika. Dodatkowy dział w tej miejscowości Jan zakupił w tym samym czasie od Świętosława. Na początku XV w. części w Dąbrówce należały także do Stanisława, a po jego śmierci w 1412 r. do wdowy po nim, Doroty, która procesowała się z Piotrem z Dąbrówki. Tenże z kolei Piotr wraz z Wojciechem z Łowiszewa oraz Markiem, Florianem i Mikołajem z Dąbrówki mieli w 1420 r. spory graniczne z Roliczami z Czerniewic. W latach 1417-1419 Piotr wraz z braćmi Stanisławem Brożyną i Niemierzą dokonał podziału dóbr rodzinnych w Dąbrówce i Bogusławicach. W latach 20. i 30. XV w. z Dąbrówki pisał się jeszcze Wawrzyniec. Natomiast właściciele pobliskich wsi Dąbrówka Połajewska

oraz Dąbrówka Sosnowa nie są bliżej znani (Nowak 1991, 43-44). Na początku 2 połowy XVI w. działy we wsiach Dąbrówka (Wielka) oraz Dąbrówka Połajewska należały do Bernarda Dąbrowskiego herbu Dołęga (Pawiński 1883, 18; Boniecki 1901, 153) oraz do Mikołaja Boruckiego, dzierżącego też części w pobliskich Wilkowicach i Unisławicach (Pawiński 1883, 15-16, 18). Wieś Dąbrówka Sosnowa (nazywana Ossowem) znajdowała się w rękach Tomasza i Szymona Ossowskich herbu Rola (przynależność herbowa wg. Uruski *et al.* 1916, 63). Natomiast właścicielem kolejnej Dąbrówki, określonej jako opuszczona był Andrzej Ossowski (Pawiński 1883, 16, 18). Bernard wraz z bratem Stanisławem wymienieni zostali też w 1552 r. jako dziedzice na Dąbrówce Połajewskiej (Boniecki 1901, 153). Na Dąbrówce (Wielkiej) i Połajewskiej dziedziczył także Zygmunt Dąbrowski, który w 1549 r. sprzedał swoje udziały bratu Łukaszowi (Boniecki 1901, 153). Dąbrowscy dzierżyli udziały w Dąbrówce Połajewskiej i Dąbrówce (Wielkiej, później zapewne określanej jako Folwarkowa) w latach 1560-1582 (Borucki 1882, 159). Dąbrówka Połajewska jeszcze na początku XVIII w. pozostawała w rękach przedstawicieli rodziny Dąbrowskich. W 1714 r. dziedzicem był Tomasz (Uruski *et al.* 1906, 88), który oddał Dąbrówkę Połajewską w 1715 r. w trzyletnią dzierżawę Andrzejowi Stępczyńskiemu. Synem Tomasza był Sebastian, który miał z żoną Franciszką Pucznik dwóch synów – Feliksa Ferdynanda, wylegitymowanego ze szlachectwa w 1840 r., dziedzica dóbr Rokitniki w powiecie radziejowskim oraz Ignacego Kacpra, wylegitymowanego ze szlachectwa w 1837 r. (Sęczyś 2000, 120). Nie dziedziczyli już oni zapewne na Dąbrówce Połajewskiej, gdyż według spisu właścicieli ziemskich w Koronie z lat 1783-1784 Franciszka Czaykowskiego, Dąbrówka Połajewska należała do Andrzeja Tańskiego, a udziały w Dąbrówce (określonej jako Folwarkowa) do niewymienionych z imienia Kozaneckiego i Sułkowskiego. Również Ossówek (zapewne dawna Dąbrówka Sosnowa) rozdrobiony był pomiędzy: Liszeckiego, Radzyńskiego, Sieromskiego i Wieszczyckiego (Regestr Diecezjów 2006, 850). Natomiast wg spisów z 1789 r. Dąbrówka Połajewska znajdowała się w rękach Andrzeja Tańskiego, Dąbrówka (Folwark) – M. Stępczyńskiego, a Ossówek – M. Zakrzewskiego i niewymienionych z imienia Sulikowskiego, Wieszczyckiego i Radzyńskiego (Borucki 1882, 159). W 1881 r. Dąbrówka (określana jako A, B i C) należała do Franka (Borucki 1882, 351).

Analiza źródeł pisanych, głównie rejestrów poborowych z połowy XVI wieku (Pawiński 1883), wskazuje, że Dąbrówka, podobnie jak i okoliczne wsie, znajdowała się w rękach niezamożnej szlachty i zagrodników.

Własność była bowiem w dużym stopniu rozdrobniona, zwykle w rękach jednej rodziny znajdowała się nie cała miejscowość, a jedynie działki w niej. Często też następowały zmiany właścicieli oraz podziały i tak już niewielkich części wsi, pomiędzy kolejnych członków rodziny. Najbliższe, większe kompleksy majątkowe, skupiające po kilka wsi, znajdowały się w Kłóbce, Czerniewicach i Lutoborzu (Nowak 1991, 34-43).

Rozdrobnienie własności implikowało rozproszony charakter osadnictwa, stąd na tym terenie nie rejestrujemy zwartej zabudowy wsi, lecz oddalone od siebie, pojedyncze gospodarstwa z domem mieszkalnym i budynkami gospodarczymi. Takie skupiska zarejestrowane zostały na pobliskim stanowisku 2 w Dąbrówce, gdzie natrafiono na relikty zabudowy gospodarczej (budynek, studnia, piec, jamy magazynowe; Wieczorek 2010, 42-51).

Bibliografia

- Andrzejewska A. 1996. *Średniowieczny zespół osadniczy w Zgłowiączce na Kujawach*. Włocławek.
- Andrzejewska A., Kajzer L. 1995. Badania zespołu poddominikańskiego w Brześciu Kujawskim. *Archaeologia Historica Polona* 1, 127-148.
- Barnycz-Gupieniec R. 1984. *Mieszkalne budownictwo drewniane w strefie nadbałtyckiej we wczesnym średniowieczu (=Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archaeologica)*. Łódź.
- Barnycz-Gupieniec R. 2000. *Studia nad drewnianym budownictwem w średniowiecznej Polsce na tle porównawczym*. Łowicz.
- Bartczak A. 1979. *Kłódki na ziemiach polskich od IX do XIII w.* Łódź (niepublikowana praca magisterska napisana w Katedrze Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem dra Andrzeja Nadolskiego w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego).
- Bednarczyk J. 1979. Ceramika naczyniowa. W: A. Cofta-Broniewska (red.), *Zaplecze gospodarcze klasztoru oo. Franciszkanów w Inowrocławiu od połowy XIII do połowy XV w.* Poznań, 56-116.
- Bienias D., Bojarski J., Chudziak W., Jankowski A., Makowiecki D., Poliński D., Weinkauff M. 2008. Katalog W: Olczak J., Chudziak W. (red.), *Pozostałości wczesnośredniowiecznego osadnictwa w strefie przebiegu autostrady A-1 w województwie kujawsko-pomorskim (byłe województwo bydgoskie)*. Katalog źródeł archeologicznych. Toruń, 55-543.
- Boniecki A. 1901. *Herbarz polski. Część I. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich* 4. Warszawa.
- Borucki M. 1882. *Ziemia Kujawska pod względem historycznym, geograficznym, archeologicznym, ekonomicznym i statystycznym*. Włocławek.
- ZAKOŃCZENIE**
- Podsumowując, można stwierdzić, że stanowisko 14, na którym odsłonięto obiekty wskazujące na jego produkcyjny charakter (m.in. warsztat garncarski z dwoma piecami, piec służący prawdopodobnie do wypału wapna, budynki gospodarcze, paleniska, jamy magazynowe), usytuowane zapewne na peryferiach zabudowy wiejskiej, wpisuje się w ciąg pobliskich stanowisk (stanowiska: 2, 8, 9, 10), zarejestrowanych w Dąbrówce, a jego odkrycie przyczyniło się do szerszego rozpoznania dziejów powiatu kowalskiego w późnym średniowieczu.
- Na terenie tym zarejestrowano także nieliczne ślady związane z jego krótkotrwałym użytkowaniem w okresie nowożytnym oraz we wcześniejszych epokach (młodsza epoka kamienia, epoka brązu).
- Buko A. 1997. Ceramika wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna i nowożytna. W: A. Buko (red.), *Kleczańów. Badania rozpoznawcze 1989-1992*. Warszawa, 172-217.
- Burszta J., Wróblewski T. 1964. Budownictwo gospodarcze. W: J. Burszta (red.), *Kultura ludowa Wielkopolski* 2. Poznań, 53-112.
- Chmielewska A., Góra M. 2009. Osada produkcyjna z okresu wczesnego i późnego średniowiecza w Bogusławicach st. 7 pod Wolborzem. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 44 (2008-2009), 125-218.
- Chudziak W. 1989. Próba periodyzacji rozwoju mieszkalnego budownictwa drewnianego w Wielkopolsce i na zachodnich Kujawach we wczesnym średniowieczu. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archeologia* 16, 85-101.
- Dąbrowska M., Gajewska M., Kruppé J. 1993. Późnośredniowieczne i nowożytne naczynia gliniane oraz kafle. Komentarz do analizy. W: S. Tabaczyński (red.), *Sandomierz. Badania 1969-1973*, 1. Warszawa, 240-261.
- Dębska-Luty K. 1972. Badania wykopaliskowe w Poznaniu na posesji przy ulicy Szewskiej 6, w roku 1960. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 22, 144-167.
- Dulinicz M. 2001. *Kształtowanie się Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej. Studium archeologiczne*. Warszawa.
- Dzieduszycki W. 1982. *Wczesnomiejska ceramika kruszwicka w okresie od 2 połowy X w. po połowę XIV w.* Wrocław.
- Dziubek E. 2004. Architektoniczne elementy obiektu oraz wystrój i wyposażenie izb zamkowych. W: L. Kajzer (red.), *Zamek w Sadłowie na ziemi dobrzyńskiej*. Rypin, 177-198.

- Gajewska M. 1993. Garncarstwo nowożytnie w Polsce. Stan i potrzeby badań. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 36, 159-169.
- Garas M., Panczenko B. 2011. Okres nowożytny. W: Bednarczyk J. (red.), *Janów, stanowisko 21. Osada wielokulturowa. Archeologiczne badania ratownicze na trasie autostrady A2 (=Via Archaeologica Posnaniensis 2)*, Poznań, 235-294.
- Gierlach O. 1966. Ceramika z wieków XVII i XVIII. *Warszawskie Materiały Archeologiczne* 1, 112-140.
- Guldon Z. 1964. *Rozmieszczenie własności ziemskiej na Kujawach w II połowie XVI wieku (=Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu 69/2)*. Toruń.
- Haisig M. 1956. Wytwory ślusarskie odkryte w Opolu na Śląsku. *Materiały Wczesnośredniowieczne* 4, 171-178.
- Hilczarówna Z. 1956. *Ostrogi polskie z X-XIII wieku*. Poznań.
- Horbacz T. J. 1991. Dwór na kopcu w Kłóbce, gm. Lubień Kujawski, woj. wrocławskie, W: T. J. Horbacz, L. Kajzer, T. Nowak, L. Wojda (red.), *Siedziby obronno-rezydencjonalne w powiecie kowalskim na Kujawach XIII-XVIII w.* Łódź, 144-159.
- Horbacz T. J., Kajzer L. 1991. Zamek w Kowalu w świetle badań 1981-1982 roku. W: T. J. Horbacz, L. Kajzer, T. Nowak, L. Wojda (red.), *Siedziby obronno-rezydencjonalne w powiecie kowalskim na Kujawach XIII-XVIII w.* Łódź, 86-117.
- Janowski A., Drozd A. 2005. *Grodzisko późnośredniowieczne (stan.1) i osada wczesnośredniowieczna (stan. 2) w miejscowości Pień, gm. Dąbrowa Chełmińska, województwo kujawsko-pomorskie*. W: H. Paner, M. Fudziński (red.), *Od wczesnego średniowiecza do czasów nowożytnych (=Sesja Pomorzoznawcza 14/2)*. Gdańsk, 147-155.
- Kajzer L. 1986. Opracowanie zbioru ceramiki naczyniowej z „wieży Karnkowskiego” zamku w Raciążku. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 34(2), 199-225.
- Kajzer L. 1990a. Średniowieczny drewniany dwór obronny w Orłowie nad Bzurą. *Slavia Antiqua* 32, 241-290.
- Kajzer L. 1990b. *Zamek w Raciążku*. Łódź.
- Kajzer L. 1991a. Dwór obronny w Lubieniu Kujawskim. Badania terenowe 1984 roku. W: T. J. Horbacz, L. Kajzer, T. Nowak, L. Wojda (red.), *Siedziby obronno-rezydencjonalne w powiecie kowalskim na Kujawach XIII-XVIII w.* Łódź, 118-143.
- Kajzer L. 1991b. W sprawie waloryzacji masowych zbiorów ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytnej. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 39(4), 467-484.
- Kajzer L. 1991c. Zamek w Radziejowie w świetle badań terenowych 1987 roku. (=Acta Universitatis Lodzianis. Folia Archaeologica 12), 135-160.
- Kapusta E. 1997. Ceramika naczyniowa z zamku w Brześciu Kujawskim na tle specyfiki późnośredniowiecznej i nowożytnej ceramiki kujawskiej (=Acta Universitatis Lodzianis. Folia Archaeologica 21). Łódź, 131-166.
- Każmierczyk J. 1970. *Wrocław lewobrzeżny we wczesnym średniowieczu* 2. Wrocław.
- Kočka-Krenz H. 1971. Esowate kabłączki skroniowe z terenów Polski północno-zachodniej. *Fontes Archeologici Posnanienses* 22, 97-143.
- Kočka-Krenz H. 1993. *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*. Poznań.
- Kola A. 1985. Żelazny osprzęt średniowiecznej wieży mieszkalnej w Plemiętach i jej wyposażenie. W: A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*. Warszawa, 63-81.
- Krause E., Rogosz R. 1988. *Osadnictwo wczesno- i późnośredniowieczne zbiornika „Jeziorsko” w świetle badań archeologicznych*. W: Z. Kossakowska-Szanajca, T. Jendryczko (red.), *Studia i Materiały. Badania archeologiczne Pracowni Konserwacji Zabytków*. Warszawa, 313-332.
- Kruppé J. 1961. *Studia nad ceramiką XIV wieku ze Starego Miasta w Warszawie*. Wrocław.
- Kruppé J. 1967. *Garncarstwo warszawskie w wiekach XIV i XV*. Wrocław.
- Kruppé J. 1981. *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce 1-2*. Wrocław.
- Kwapieniowa M., Wałowy A. 1969. Piece garncarskie w świetle badań archeologicznych. *Materiały Archeologiczne* 10, 205-229.
- Leciejewicz L. 1962. *Początki nadmorskich miast na Pomorzu Zachodnim*. Wrocław.
- Limisiewicz A., Piekalski J., Płonka T., Wiśniewski A., Wiśniewski Z. 2002. Północna strona bloku śródrzynkowego. Stratygrafia nawarstwień kulturowych. W: J. Piekalski (red.), *Rynek wrocławski w świetle badań archeologicznych 2*. Wrocław, 79-108.
- Łosiński W., Rogosz R. 1986. Próba periodyzacji ceramiki wczesnośredniowiecznej ze Szczecina. W: J. Gromnicki (red.), *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim*. Warszawa, 51-61.
- Malinowski T., Kałagate S. 1999. *Materiały nowożytne*. W: T. Malinowski (red.), *Komorowo. Stanowisko 12: osadnictwo nowożytne (XVII-XVIII w.)*. Ślady domniemanej karczmy. Zielona Góra, 9-82.
- Marchelak I., Tyszler L. 2011. Charakterystyka zasiedlenia w okresach wczesno- i późnośredniowiecznym na stanowisku 5 w Pęcławicach, pow. Łęczyca, woj. łódzkie. W: R. Grygiel (red.), *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 5 w Pęcławicach, pow. Łęczyca, woj. łódzkie (trasa autostrady A-1) (=Via Archaeologica Lodzianis 4)*. Łódź, 155-239.
- Marciniak-Kajzer A. 2011. *Średniowieczny dwór rycerski w Polsce. Wizerunek archeologiczny*. Łódź.

- Marcinkowski M. 2003. Średniowieczny warsztat garncarski ze starego miasta w Elblągu. *Pomorania Antiqua* 19, 193-241.
- Moszyński K. 1929. *Kultura ludowa Słowian 1. Kultura materialna*. Kraków.
- Musianowicz K. 1969. Drohiczyn we wczesnym średniowieczu. *Materiały Wczesnośredniowieczne* 6, 7-228.
- Nawroński T. 1978. Stan i problematyka badań nad produkcją garncarską na Pomorzu Zachodnim w późnym średniowieczu. *Archeologia Polski* 23(1), 141-182.
- Nierychlewska A., Wyszogrodzka I. 2011. Wyniki ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku Dąbrówka nr 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie, w sezonie 2011. Łódź (maszynopis w archiwum WUOZ w Toruniu, Delegatura we Włocławku).
- Nowak T. 1991. Zarys dziejów powiatu kowalskiego do końca XVIII w. W: T. J. Horbacz, L. Kajzer, T. Nowak, L. Wojda (red.), *Siedziby obronno-rezydencjonalne w powiecie kowalskim na Kujawach XIII-XVIII w.* Łódź, 8-85.
- Pawiński A. 1883. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym 2. Wielkopolska. W: *Źródła dziejowe* 13. Warszawa.
- Przewoźna K. 1971. Osiedla z okresu późnolateńskiego i wpływów rzymskich na Pomorzu Wschodnim. *Pomorania Antiqua* 3, 163-278.
- Regestr Diecezjów 2006. *Regestr Diecezjów Franciszka Czajkowskiego czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783-1784*, przypisami i wstępem opatrzyli K. Chłapowski i S. Górzyński, Warszawa.
- Reinfuss R. 1955. *Garncarstwo ludowe*. Warszawa.
- Reinfuss R. 1960. Piece do wypału naczyń w polskim garncarstwie ludowym. *Etnografia Polska* 3, 329-350.
- Rębkowski M. 2007. Chronologia ceramiki. Uwagi na podstawie zbioru uzyskanego w wykopie badanym w 1997 roku. W: L. Leciejewicz, M. Rębkowski (red.), *Kołobrzeg. Wczesne miasto nad Bałtykiem*. Warszawa, 199-213.
- Sady A. 2011. *Dąbrówka, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie, stanowisko 14. Wyniki analizy archeobotanicznej (aneks 2)*. W: Wyniki ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku Dąbrówka nr 14, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie, w sezonie 2011. Łódź (maszynopis w archiwum WUOZ w Toruniu, Delegatura we Włocławku).
- Sęczys E. 2000. *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836-1861*. Warszawa.
- Sikora M. 2010. Przedmioty żelazne (aneks 2). W: M. Wiczorek, *Ratownicze badania wykopaliskowe na autostradzie A-1 Dąbrówka, stan. 2 (AZP 51-49 / 13), gm. Kowal, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie (nr stan. na A1 - 147)*. t. 1. Poznań, 164-179 (maszynopis w archiwum WUOZ w Toruniu, Delegatura we Włocławku).
- Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W., (red.) 1880. *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* 1. Warszawa.
- Sulkowska-Tuszyńska K. 1997. *Średniowieczne naczynia ceramiczne z klasztoru norbertanek w Strzelnie*. Toruń.
- Szenicowa W. 1961. Archeologiczne badania ratownicze na terenie lokacyjnego Kalisza. W: A. Gieysztor (red.), *Osiemnaście wieków Kalisza. Studia i materiały do dziejów miasta Kalisza i regionu kaliskiego*. Kalisz, 55-90.
- Szymański W. 1967. *Szeligi pod Płockiem na początku wczesnego średniowiecza. Zespół osadniczy z VI-VII w.* Wrocław.
- Szymański W. 2000. Trudne problemy w poznawaniu starszych faz wczesnego średniowiecza na ziemiach polskich. W: M. Kobusiewicz, S. Kurnatowski (red.), *Archeologia i prehistoria polska w ostatnim półwieczu. Materiały z konferencji. Dorobek polskiej archeologii i prehistorii ostatniego półwiecza w Puszczykowie koło Poznania (27-30 października 1997 r.)*. Poznań, 353-378.
- Tabaka A. 2011. Osadnictwo wczesnośredniowieczne. W: Bednarczyk J., A. Romańska (red.), *Wielokulturowa osada w Juszkowie - Rusocinie, gm. Pruszcz Gdański, woj. pomorskie, stan. 28. Archeologiczne badania ratownicze na trasie autostrady A1 (=Via Archaeologica Posnaniensis 3)*. Poznań, 197-240.
- Topograficzna karta Królestwa Polskiego 1843. *Topograficzna karta Królestwa Polskiego*. K2S3, ark. 21., skala 1:126 000.
- Uruski S., Kosiński A. A., Włodarski A. 1906. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej* 3. Warszawa.
- Uruski S., Kosiński A. A., Włodarski A. 1916. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej* 13. Warszawa.
- Wachowski K. 2010. Militaria. Kultura materialna publicznej przestrzeni miasta w świetle zabytków ruchomych, W: J. Piekalski, K. Wachowski (red.), *Ulice średniowiecznego Wrocławia (=Wratislavia Antiqua. Studia z dziejów Wrocławia 11)*. Wrocław, 179-406.
- Weinkauff M. 2005. Wczesnośredniowieczna osada podgrodzowa w Kałdusie, gm. Chełmno, stanowisko 2 (badania 2002-2003). W: H. Paner, M. Fudziński (red.), *Od wczesnego średniowiecza do czasów nowożytnych (=Sesja Pomorzoznawcza 14/2)*. Gdańsk, 119-134.
- Wiczorek M. 2010. *Ratownicze badania wykopaliskowe na autostradzie A-1 Dąbrówka, stan. 2 (AZP 51-49 / 13), gm. Kowal, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie (nr stan. na A1 - 147)*. t. 1-2. Poznań (maszynopis w archiwum WUOZ w Toruniu, Delegatura we Włocławku).
- Wiktor A. 2008. *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych w Dąbrówce, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie, stanowisko 9*. Toruń (maszynopis w archiwum WUOZ w Toruniu, Delegatura we Włocławku).
- Wiktor A. 2009a. *Sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych w Dąbrówce, gm. Kowal, woj. kujawsko-*

pomorskie, stanowisko 9, sprawozdanie autostradowe. Toruń (maszynopis w archiwum WUOZ w Toruniu, Delegatura we Włocławku).

Wiktor A. 2009b. *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych w Dąbrówce, gm. Kowal, woj. kujawsko-pomorskie, stanowisko 10, sprawozdanie autostradowe. Toruń (nie publikowane opracowanie w archiwum WUOZ w Toruniu, Delegatura we Włocławku).*

Wójcicka E. 1982. *Ceramika średniowieczna i nowożytna z zamku w Raciążku. W: Archeologia i region. Wyniki badań*

katedry Archeologii UŁ na terenie województwa włocławskiego w latach 1976-1981 (=Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Prace Wydziału Nauk Społecznych 1-2). Włocławek, 25-30.

Zbierski A. 1959. *Wczesnośredniowieczne materiały archeologiczne z Czeremna nad Huczwą. Archeologia Polski 4(1), 105-148.*

Zoll-Adamikowa H. 1997. *Wczesnośredniowieczne półziemianki z tzw. korytarzykami z grodziska w Stradowie. Archeologia Polski 42, 161-173.*

Summary

Anna Nierychlewska

The results of archaeological field surveys on site no. 14 in Dąbrówka, commune Kowal, the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship

Site 14 in Dąbrówka was situated within the boundaries of the village Dąbrówka lying about 5 km south from the centre of Kowal. Currently there is the route of the A1 motorway (Kowal interchange).

Field survey within the area covering 113.64 ares was conducted in 2011 in 2 stages by the archaeological company "KANOPA" Archaeological-Conservator's Studio – mgr Bartłomiej Gwóźdź to the order of the main Contractor of the construction works – SRB Polska Sp. z o.o., and it was financed by GDDKiA, Branch in Łódź. The field survey was directed by mgr Monika Pajor (stage I) and mgr Artur Posiło (stage II).

On the site, 158 features were uncovered (from which 18 eliminated), focusing in the central and eastern part of the site, showing a continuation towards the south.

These features should be connected with three time horizons: prehistory – the Lusatian culture (4 structures), late medieval (78 structures) and the modern period (7 structures). Apart from pits dated with monuments, also 51 structures of undefined chronology were recorded.

Among features of the Lusatian culture there were only shallow embedded pits and postholes, among the modern ones 3 granaries and 3 excavations.

That most strongly represented features were late medieval. They included: 3 ground buildings (pottery workshop and 2 cellars), 13 pottery kilns (including 4 with pit, 4 large and a layer and 4 small), 3 hearths, 6 production pits, 2 granaries, 7 warehousing pits, 18 pits with unspecified primary functions, 18 postholes, 7 excavations and overdeeping the layer.

The most interesting was feature 79 interpreted as a potter's workshop. Building area erected probably in the frame structure amounted to 27 m², from the south-western side it adjoined an annex of total area of 2.3 m². It was 128 cm deep. Inside the house, in its northern part, a regular basin was recorded filled with clay used probably for production of ceramic dishes. In the building there was a small pottery kiln (feature 79A), located in the south-western corner. The workshop can also connect another pottery kiln, located in the neighbourhood of the building, with a prolonged shape of eight. On the contrary, the remaining large open furnaces on the site could be used for lime burning.

Together 14 306 mobile archaeological materials were obtained, among which: 12941 fragments of pottery, including 4 pieces of furnace tiles, 76 of metal objects (among others, a cylindrical padlock, a spur, temple ring), 24 stone objects (whetstone, grinders, hammerstones), 393 blocks of daub, 871 fractions of animal bones and 1 block of iron slag.

The dominating group were the late medieval materials with chronology between the 14th and the 1 half of the 15th century. Sparsely represented materials were prehistoric (12 fragments of pottery of the Lusatian culture, 3 pieces of flint tools and semi-finished products and a fragment of stone axe) and modern (72 fragments of pottery, 1 metal object), coming mostly from the 2nd half of the 16th – 17th century.

Archaeological materials correspond to the historic sources. Within the Kowal district, in late Middle Ages in close vicinity there were four towns called "Dąbrówka". They were owned by an unwealthy nobility and farmstead owners.

To sum up, it can be stated that on site in Dąbrówka archaeological features related to the production were discovered, situated probably on the peripheries of rural buildings.

■